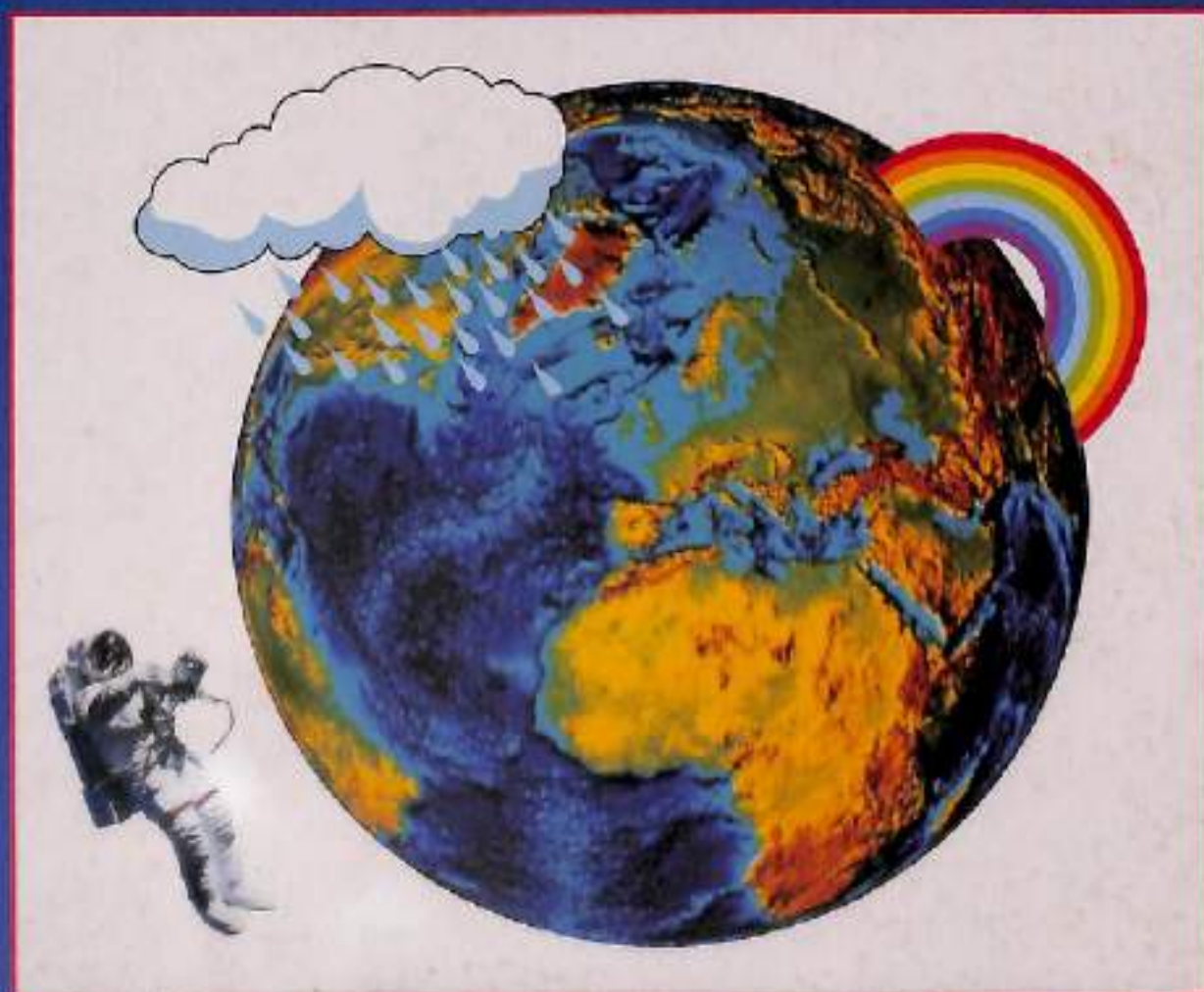

Zahid QARALOV
Əlövsət OSMANLI
Fikrət SÜLEYMANOĞLU
Vüqar MƏMMƏDOV

HƏYAT BİLGİSİ

1-ci sinif

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
DÖVLƏT HİMNİ**

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!

Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən asgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağın yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

*Sözləri Əhməd Cavadın,
musiqisi Üzeyir Hacıbəylinindir.*

**Zahid QARALOV
Ələvsət OSMANLI
Fikrət SÜLEYMANOĞLU
Vüqar MƏMMƏDOV**

HƏYAT BİLGİSİ

1-ci sinif

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
tarafından təsdiq olunub (06.07.2004-cü il
tarixli 611 №-li əmr).

<i>Sınıf</i>	_____
<i>Səgadi</i>	_____
<i>Adı</i>	_____

BAKİ—2006

Redaktor: Pedaqoji elmlər doktoru, professor **Y.Kərimov**

Rayçları: Texnika elmləri doktoru, professor **A.Mehrabov**

Psixologiya elmləri doktoru, professor **Ə.Əlizadə**

Pedaqoji elmlər doktoru, professor **Ə.Ağayev**

Pedaqoji elmlər doktoru, professor **Ə.Hüseynov**

A.İbrahimova

(Bakı şəhəri S.C.Pişavəri adına Humanitar Gimnaziyanın müəllimi)

S.Qulubəyova

(Bakı şəhəri 272 №-li məktəbin müəllimi)

DİQQƏT!

- ✓ Kitabın bütün hüquqları qorunur!
- ✓ Müəlliflərin xüsusi razılığı olmadan kitabı və ya onun hissəsini çap etmək, surətini çıxarmaq, hər hansı formada yaymaq qəti qadağandır!

Qaralov Z., Osmanlı Ə., Süleymanoğlu F., Məmmədov V. **Həyat bilqisi** (1-ci sinif üçünlü).
—Bakı: **Osmanlı Yayımları**, 2006. — 104 sah.

Q $\frac{4306020000-009}{2006}$

© Osmanlı Yayımları, 2006

*Övladlarını sağlam, bilikli və tərbiyəli böyütmək
ailənin və dövlətin birinci dərəcəli işidir.*

Heydər ƏLİYEV

ƏZİZ MÜƏLLİMLƏR!

Bildiyiniz kimi, «Hayat bilgisi» fənni indiyədək «Ana dil»nin içərisində tədris olunurdu. Bu ildən başlayaraq, həmin fənn həftədə 1 saat olmaqla ayrıca tədris ediləcək. «Hayat bilgisi» fənninin əsas məqsədi təlimin birinci pilləsində şagirdlərə yaşadıkları sosial və bioloji mühitlə bağlı ikin ənləyışlər verməkdir. Onların şüurunda əhatə olunduqları canlı və cansız aləmin vahid, bütöv və bölünməz obrazını yaradır. Hayatda zəruri olan davranış qaydalarını öyrədir. Yaşadıkları kəndə, şəhərə, doğma Vətənə, onun rəmzlərinə, təbiətinə, əhatəsində olduğu insanlara məhəbbət hissləri formalaşdırır.

«Hayat bilgisi-1» dərsləri üzrə aparılan işin daha səmərəli olması üçün aşağıdakı məqamlar diqqət mərkəzində saxlanmalıdır:

1. Şagirdlər oxu vərdişlərinə tam yiyələnmədiklərinə görə mətnlər, çalışmaları, suallar, göstərişlər müəllim tərəfindən oxunmalı və izah edilməlidir.

2. * işarəsi ilə fərqləndirilən dərslərin çətinlik dərəcəsi yüksək olduğundan, müəllim onların tədrisi zamanı öyrədilən biliklərə sinfin səviyyəsinə uyğun korrektələr etməkdə müstəqildir.

3. Təbiət və təbiət hadisələri üzərində müşahidələr aparmaq məqsədilə müəllim bəzi dərslərin materialları əsasında yerli şəraitə uyğun sınıfdaxaric işlər təşkil edə bilər.

4. Çalışmalar dərslərin sonunda müəllimin nəzarəti altında yerinə yetirilir. Bunun üçün lazım olan vaxt müəllim tərəfindən müəyyən edilir. Bəzi çalışmaların düzgün cavabını göstərmək üçün uyğun xananın içərisində sadəcə olaraq «X» işarəsinin qoyulması kifayətdir. Məsələn, «Şəkildə gördüklərinizdən hansı toyuğun balasıdır?» sualının cavabı aşağıdakı kimi göstərilir.

5. Hayat haqqında bilgilərin öyrədilməsi fasiləsiz olduğundan, bu proses təkcə dərslə məhdudlaşmır. Bu işdə valideynlərin üzərinə də böyük məsuliyyət düşür. Yüksək nəticənin əldə edilməsi üçün müəllim hər bir valideynlə ayrıca iş aparmalı, onların nələre daha çox diqqət yetirməli olduqları haqqında tövsiyələr verməlidir.

6. Dərs ilə başa çatdıqdan sonra şagirdlər yay tətildə «Hayat bilgisi»ndən oxu materialı kimi istifadə edə bilərlər.

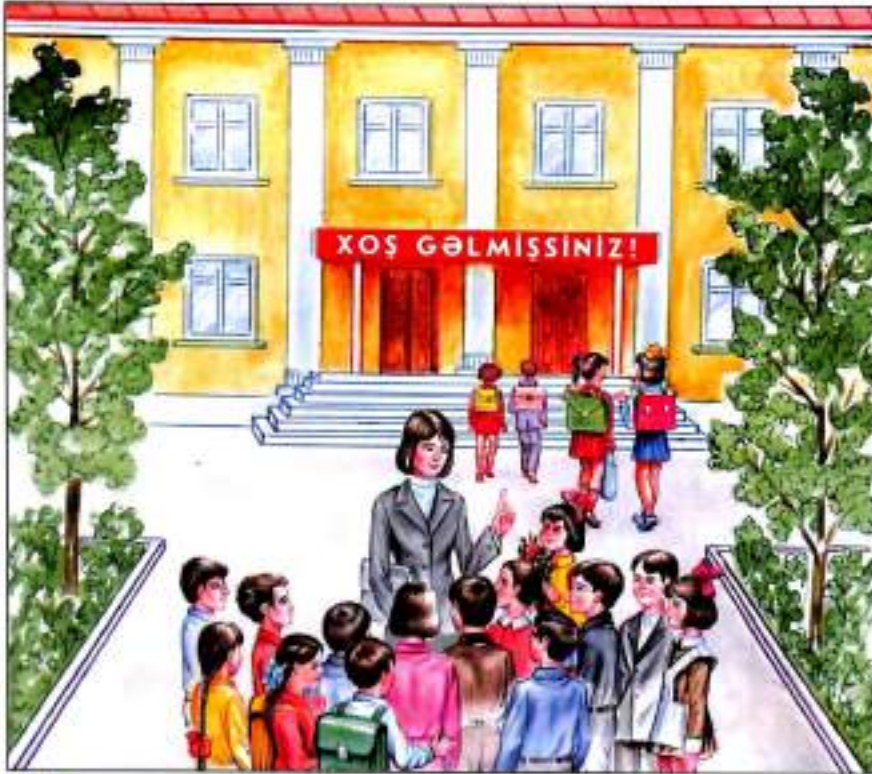
Müəlliflər

MƏKTƏBƏ BAŞLARKƏN

I
bölüm

A Mənim adım Azər, soyadım Əhmədli, atamın adı Adildir. Altı yaşım var. Bu gün Bilik günüdür. İlk dəfə məktəbə gəlmişəm. Burada bizə oxumağı, yazmağı, şəkil çəkməyi öyrədəcəklər, bilik verəcəklər.

Məktəbin həyatında əllərində gül-çiçək tutmuş çoxlu şagird var. Dövlət himni səslənir. Mən də əlimi ürəyimin üstünə qoyub hamı ilə birlikdə himnimizi oxuyuram. Sonra məktəbin direktoru, müəllimlər bizə «Xoş gəlmisiniz!» deyir və biz içəri daxil oluruz.

Yadda saxlayın Bilikli adam Vətəni üçün daha xeyirli olur.

Müəllimlər otağı

Kitabxana

İdman zalı

Dəhliz

Əl-üz yuyulan yer

B. Məktəbimiz ikimərtəbəlidir. Birinci mərtəbədə müəllimlər otağı, kitabxana və idman zalı var. Sınıfimiz «1A»-dır. Sınıf otağımız ikinci mərtəbədə yerləşir. Dəhlizin başında əl-üz yumaq üçün yer var.

1. Sınıf otağınız neçənci mərtəbədə yerləşir?
2. Müəllimlər otağı harada yerləşir?
3. Kitabxana nə üçündür?

C Sınıfımız geniş və işıqlıdır. Onun iki pəncərəsi var. Divardan bayrağımız, gerbimiz, himnimiz, xəritəmiz və yazı taxtası asılıb. Sol küncdə şkal, sağ küncdə isə zibil qutusu var. Müəllimimiz stolun arxasında, biz isə partada əyləşirik.

Ç Müəllimimizin adı Sonadır. Parta yoldaşım Zöhrədir. Bizdən qabaqdakı partada Orxan və Lale oturur.

Zəng çalınır. Müəllimimiz sifə daxil olub bizimlə salamlaşır. Onun göstərişi ilə kitab, dəftər və qələmimizi partanın üstünə qoyuruq. Dərs başlanır.

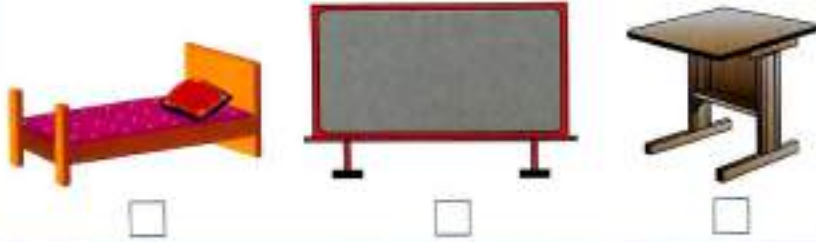
Dərs başlananda və qurtaranda zəng çalınır. Dərslər arasında tənəffüs olur. Tənəffüsdə su içir, yeyir, uşaqlarla söhbət edirik. Sonuncu dərsdən sonra evimizə qayıdırıq.

Həftədə beş gün dərsimiz olacaq. Şənbə və bazar günləri istirahət edəcəyik.

1. Müəlliminizin adı nədir?
2. Parta yoldaşınızın adı nədir?
3. Hər gün neçə dərsiniz olur?

1. Aşağıdakılardan hansı sinif otağınızda yoxdur?

2. Sınıfde zibili hara atırsınız?

3. Dərs ləvazimatları olan şəklı göstərin.

A Məktəbə gecikməmək üçün vaxtında yatır, vaxtında oyanıram. Yatmadan əvvəl kitablarımı, dərs ləvazimatını çantama yığıram. Valideynlərimə və bacıma «Gecəniz xeyrə qalsın!» deyib, yatağıma uzanıram. Səhər yerimdən duranda hamıya «Sabahınız xeyir!» deyirəm. Yatağımi düzəldir, idman edir, dişlərimi fırçalayıb, əl-üzümü yuyuram. Yeməyimi yedikdən sonra paltarımı geyinib məktəbə yollanıram.

! **Yadda saxlayın** Axşam yatmadan əvvəl ailə üzvləri ilə sağollaşmaq, səhər yerindən duranda isə salamlaşmaq lazımdır!

B

Məktəbə anamla, yaxud atamla gedirəm. Küçədə səki ilə hərəkət edirik. Yolu keçərkən diqqətli olur, svetoforun işığına baxırıq. Yaşıl işıq yananda yolu keçirik. Məktəbə çatanda müəllim və yoldaşlarımla salamlışıram. Zəng vurulur. Keçib yerimdə əyləşirəm.

Sonuncu zəngdən sonra dərs ləvazimatını çantama yığırıram. Müəllim və sinif yoldaşlarımla sağollaşıram. Anamla evə qayıdırəm. Əl-üzümü yuyub nahar edirəm. Bir az dincəldikdən sonra həyətdə çıxıb qonşu uşaqları ilə oynayırıram.

?

1. Küçədə hərəkət edərkən nəyə görə səki ilə gedirsiniz?
2. Yoldaşlarınızla necə salamlışırsınız?
3. Svetoforun hər bir işığı nəyi göstərir?

ÇALIŞMALAR

1. Axşam yatmadan əvvəl dərs ləvazimatlarınızı hansına yığırırsınız?

2. Səhər aşağıdakılardan hansının səsinə yerinizdən durursunuz?

3. Svetoforların hansında «Dayan!» işığı yanır?

A Məktəbimizdə çoxlu şagird və müəllim var. Müəllimlər şagirdlərə bilik öyrədirlər. Burada xidmətçilər, kitabxanaçılar, fəhlələr də çalışırlar. Bu qədər adamın toplaşdığı yerdə hamının nizam-intizamlı olması, öz işini yaxşı yerinə yetirməsi üçün rəhbər olmalıdır. Məktəbimizə direktor rəhbərlik edir. Onun adı Ədalət müəllimidir. İş çox olduğuna görə ona müavinləri kömək edirlər. Direktorun kabineti birinci mərtəbədədir.

B Məktəbin, eləcə də sinfimizin qapısından içəri keçəndə növbəni gözləyirəm. Dərs zamanı bir söz demək istəsəm, əlimi qaldırıram. Müəllim icazə verdikdən sonra ayağa durub sözümü deyirəm. Dərsdə yoldaşlarımla söhbət eləmirəm. Danışan yoldaşımın sözünü kəsmirəm. Yanlış bir iş tutduqda üzr istəyirəm. Yoldaşlarımla səhvə və xətalı davranışlarına anlayışla yanaşıram. Axı, mən özüm də nə vaxtsa belə səhv edə bilərəm!

C Məktəbimizin və onun həyatının təmizlik işlərini xidmətçilər yerinə yetirir. Biz onların əməyinə hörmətlə yanaşır, məktəbimizi təmiz saxlayır, lazımsız şeyləri zibil qutusuna atırıq. Tənəffüs zamanı sınıfdə və dəhlizdə qaçmır, səsküy salmırıq.

1. Müəlliminiz və sinif yoldaşlarınızla necə sağıollaşırsınız?
2. Məktəbdən kiminlə qayıdırsınız?
3. Yanlış iş tutduqda nə edirsiniz?

1. Dərslərinizi harada keçirsiniz?

2. Məktəbə kim rəhbərlik edir?

3. Məktəbin təmizlik işlərini kim görür?

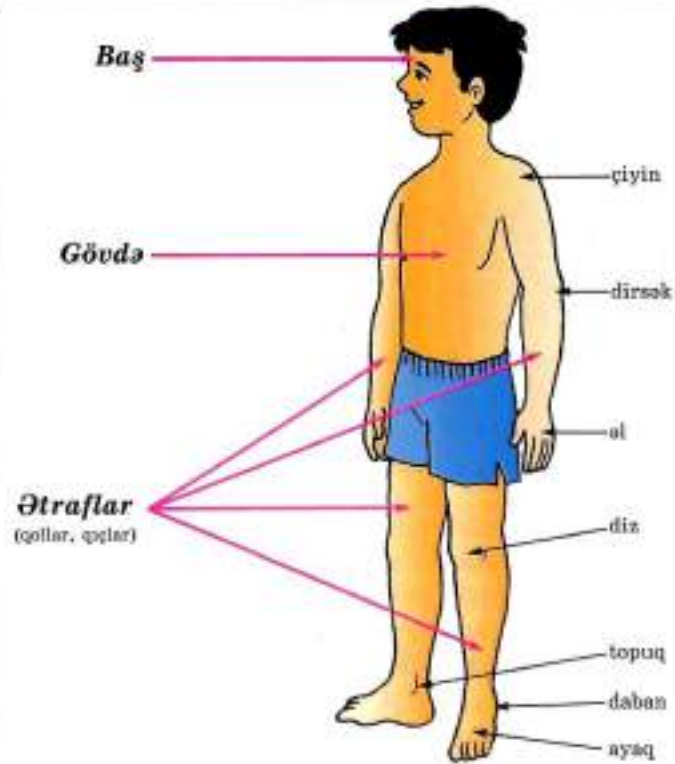

A Bədənimiz üç hissədən ibarətdir: baş, gövdə və ətraflar. Başımızda gözlərimiz, qulaqlarımız, ağızımız və burnumuz var. Ətraflar dedikdə qollar və qıçlar başa düşülür. Qolumuzda dirsəyimiz, biləyimiz, əlimiz; qığımızda dizimiz, topuğumuz, ayağımız var.

49234

Yadda saxlayın

Gözlərimizlə görür, qulaqlarımızla eşidir, burnumuzla qoxu, dilimizlə dad bilir, dərimizlə toxunmanı hiss edirik.

B Sağlam olmaq — xəstələnməmək, gümrah, çevik və güclü olmaq deməkdir. Sağlamlığı qorumaq üçün təmizkar olmalı, idmanı sevməli, vaxtında yatıb-durmalyıq. Mən hər səhər yerimdən duranda idman edir, axşamlar yatmadan qabaq ayaqlarımı serin su ilə yuyuram. Pəncərəni açıb otacağımın havasını dəyişirəm. Televizora baxarkən ona çox yaxın oturmuram, musiqiyə qulaq asarkən səsi yüksəltmirəm.

C İşlərin çoxunu əllərimizlə gördüyümüzə onlar tez-tez çirklənir. Ona görə də əllərimi sabunla yuyuram.

Uzun dirnaqlar mikrob yuvası olduğuna görə həftədə bir dəfə əl və ayaq dirnaqlarını tutdururam. Bədənimə təmiz saxlamaq üçün tez-tez çimirəm. Təmiz və ütülənmiş paltar geyinirəm.

Çaydan, göldən, arxdan su içmirəm. Yuyulmamış meyvə, tərəvəz yemirəm. Çirkli və zibilli yerlərdə oynamıram.

1. Niyə əllərimizi sabunla yuyuruq?
2. Nəyə görə dirnaqlarımızı tutdururuq?
3. Meyvə-tərəvəzi yumamış yesək nə baş verər?

Ç Yoluxucu xəstəliklərdən qorunmaq üçün həkimlər uşaqlara peyvənd edirlər. Üç cür peyvənd edilir: iynə vurmaqla, dəriyə azca cızmaqla, ağıza dərman damcısı tökməklə. Mən peyvənddən qorxmuram. Xəstələndikdə həkimin məsləhətlərinə qulaq asıram. Vaxtılı-vaxtında dərman içirəm. Qrip olduğda evdəkiləri yoluxdurمامaq üçün onların əşyalarına toxunmuram, ayrıca qab-qacaqdan istifadə edirəm.

1. Peyvənd nə üçündür?
2. Xəstələndə kimə müraciət edirsiniz?
3. Dərmanlar haradan alınır?

1. Kim düzgün əyləşməyib?

2. Aşağıdakılardan hansı yay geyimidir?

3. Diş fırçasını xoşunuz gələn rəngdə rəngləyin.

A

Müəllimimiz özü ilə seçki qutusu, şagirdlərin sayı qədər zərf və ağ vərəq gətirib dedi: «Uşaqlar, artıq bir-birinizi yaxşı tanıyırsınız. Ona görə də özünüə sınıf nümayəndəsi seçə bilərsiniz. Bu vəzifəyə layiq bildiyiniz yoldaşlarınızın namizədliyini verin». Adil Nərgizin, Valeh Anarın, parta yoldaşım Zöhrə isə mənim namizədliyimi verdi. Sona müəllim Nərgizin yaxasına qırmızı, Anarın yaxasına göy, mənim yaxama isə yaşıl nişan taxıb dedi: «Hər kəs tərəfdarı olduğu yoldaşının nişanının rəngini vərəqə gizlicə qeyd edib, zərflə qoyun». Hamımız müəllimimiz dəyan kimi edib, sıra ilə zərfləri seçki qutusuna atdıq.

Sınıf nümayəndəsi:

- *sınıfdə nizam-intizamın, təmizliyin saxlanılmasına rəhbərlik edir;*
- *şagirdlərin arzu və istəklərini müəllimə, müəllimin sözlərini isə şagirdlərə çatdırır;*
- *müəllim olmadıqda sınıfdə sakitliyi təmin edir;*
- *sözə baxmayan, şuluqluq edən uşaqlara xəbərdarlıq edir, sözə baxmasa, müəllimə bu haqda məlumat verir.*

B Müəllim qutunu açdı. Zərflərdəki vərəqləri çıxarıb, rənglərə görə ayırdı. Yaşıl rənglə işarə edilmiş vərəqlərin sayı daha çox oldu. Beləliklə, mən sınıf nümayəndəsi seçildim. Məni birinci Nərgizlə Anar, sonra qalan yoldaşlarım təbrik etdilər. Onların hamısına təşəkkür elədim.

C Sona müəllim dedi: «Azər, indi özünə təmizlik üzrə köməkçi və hər gün üçün iki sınıf növbətçisi təyin etməlisən». Mən Nərgizi özümə köməkçi təyin etdim. O, sinfimizin təmizlik işlərinə nəzarət edəcək. Növbətçilər isə sıra ilə hər gün sinfin havasını dəyişəcək, əşyaları qoruyacaq, səlqişahman yaradacaqlar.

ÇALIŞMALAR

1. Sınıf nümayəndəsini kim seçir?

2. Sınıf nümayəndəsini seçərkən seçki vərəqini aşağıdakılardan hansına atmaq lazımdır?

3. Sınıf növbətçisi qoluna aşağıdakılardan hansını bağlayır?

Anam və atam

Babam, nənəm, bacım və mən

A Ailəmiz altı nəfərdən ibarətdir: babam, nənəm, atam, anam, bacım və mən. Babam və nənəm təqaüdcülər. Atam təyyarəçidir. O, Azərbaycan Milli Ordusunda xidmət edir. Anam müəllimdir, məktəbimizdə işləyir. Bacım Ayten üçüncü sinifdə oxuyur. O, dərslərini oxuyur.

Biz mehriban ailəyik. Ev işlərində hamımız bir-birimizə kömək edirik. Babam deyir ki, mehribanlıq olan yerdə xeyir-bərəkət olar.

?

1. Ailənizdə kimlər var?
2. Valideynləriniz harada işləyirlər?
3. Soyadınız necə əmələ gəlib?

B

Biz Bakıda yaşayırıq. Dördotaqlı mənzilimiz beşmərtəbəli evin üçüncü mərtəbəsində yerləşir. Otaqlardan biri qonaq otağıdır. Evimizə qonaq gələndə «Xoş gəldiniz!» deyib, onları qonaq otağına dəvət edirik. Otaqlardan ikisi yataq otağıdır. Birində isə bacımla mən dərslərimizə hazırlaşırıq. Ayrıca mətbəximiz və hamamımız var. Nənəm çox vaxt mətbəxdə olur. Bizə dadlı yeməklər bişirir. Yeməyimizi yedikdən sonra ona «Çox sağ ol!» deyirik. Nənəmsə bizə «Nuş olsun!» deyir.

?

1. Qonaq qarşılayanda nə deyirsiniz?
2. Yeməkdən sonra minnətdarlığınızı necə bildirirsiniz?
3. Evdə ananıza hansı işlərdə kömək edirsiniz?

C

Mənim çoxlu qohumlarım var. Atamın qardaşı əmim, bacısı bibimdir. Anamın qardaşı dayım, bacısı isə xalamdır. Əmim və bibim Gəncədə, dayım və xalam Sumqayıtda yaşayırlar. Mən tez-tez əmim uşaqları və xalam uşaqları ilə telefonla danışırım. Bibim oğlu Kamran universitetdə oxuyur. Bazar günləri gəlib məni gəzməyə aparır. Mənim başqa qohumlarım da var. Onlarla da əlaqə saxlayırıq. Nənəm deyir ki, qohumlar gərək yaxşı gündə də, pis gündə də bir yerdə olsunlar.

?

1. Atanızın bacısı nəyinizdir?
2. Ananızın qardaşı nəyinizdir?
3. Ananızın bacısı qızı nəyinizdir?

Ç Bizim çoxlu qonşularımız var. Havalər yaxşı olanda böyük-
lər həyətdə oturub söhbət edir, biz isə oynayırıq. Ən çox
üzbəüz qonşumuz Nailə xalagillə dostluq edirik. O da müəl-
limdir. Anamla bir yerdə işləyir. Nailə xalanın həyat yoldaşı
mühəndisdir. Onların oğlu Elgün mənim ən yaxın dostumdur.
Biz tez-tez bir-birimizə qonaq gedirik. Hər gün dərstdən son-
ra Elgünlə birlikdə ikinci mərtəbədə tənha yaşayan Fatma
nənəyə baş çəkirik. Mağazadan ona lazım olan şeyləri alırıq.
Anam deyir ki, yaxşı qonşusu olan adam xoşbəxttir.

1. Ən yaxın qonşunuz kimdir?
2. Qonşu uşaqlardan kimlərlə dostluq edirsiniz?
3. Qocalara necə kömək edirsiniz?

A İnsanın bir anası olduğu kimi, bir də Vətəni olur. Bizim
Vətənimiz Azərbaycandır. Babalarımız, nənələrimiz, atalar-
mız, analarımız burada doğulub, burada da yaşayıblar. Biz
də burada doğulub, onun havası, suyu, çörəyi ilə böyüyü-
rük. Doğma Azərbaycanın başı qarlı uca dağları, bərəkətli
çölləri, coşqun çayları var. Vətənimizə «Odlar yurdu» da
deyirlər, çünki burada neft və çoxlu yanar qaz çıxarılır.

1. Vətənimizin adı nədir?
2. Himnimiz hansı sözlə başlayır? Bəs, hansı sözlə qurtarır?
3. Vətənimizə nə üçün «Odlar yurdu» deyirlər?

Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti cənab **İlham Əliyev**

Prezident sarayı

B Azərbaycanın çoxlu şəhərləri var. Onların ən böyüyü və ən gözəli Bakıdır. Bakı Xəzər dənizinin sahilində yerləşir. Orada çoxlu hündür binalar, gözəl parklar, muzeylər, teatrlar və idman kompleksləri var.

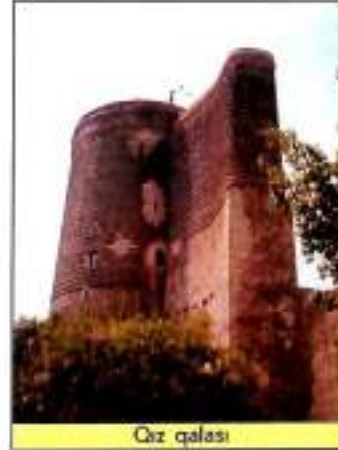
Bakı həm də Vətənimizin paytaxtıdır. Ölkəmizin prezidentinin sarayı Bakıda yerləşir. Prezidentimiz orada işləyir, başqa ölkələrin başçılarını qəbul edir. Azərbaycanın Respublikasının Prezidenti cənab **İlham Heydər oğlu Əliyev**dir.

Bakının görünüşü

Bakının qədim qala divarları

Qız qalası

Hökumət evi

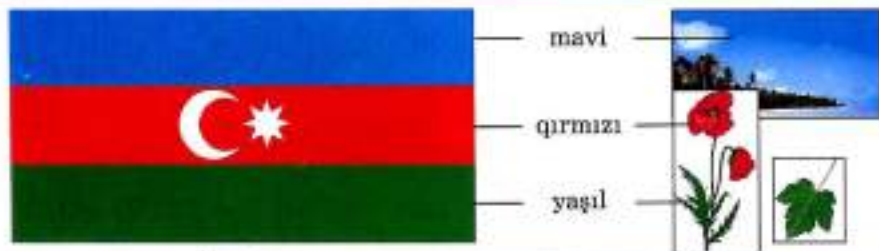
Filarmoniya

Şəhidlər xiyabanı

1. Azərbaycanın şəhərlərinin ən böyüyü hansıdır?
2. Ölkəmizin paytaxtı hansı şəhərdir?
3. Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimdir?

A Hər bir ölkəni onun bayrağı ilə tanıyırlar. Bizim bayrağımızda üç rəng var: mavi, qırmızı, yaşıl. Mavi – göylərin rəngidir, təmizlik, müqəddəslik deməkdir. Qırmızı – qan rəngidir, inkişaf və müasirlik deməkdir. Yaşıl – otların, yarpaqların rəngidir, həyat deməkdir. Qırmızı rəngin üzərində aypara və səkkizguşəli ulduz var. Ata-babalarımız üçrəngli bayrağımızı başları üzərinə qaldıraraq düşmənlə mübarizəyə qalxıblar. İdmançılarımız yarışlarda qalib gələndə onu göylərə qaldırırlar.

Bayrağımızın üzərindəki aypara və səkkizguşəli ulduz

1. Bayrağımızda hansı rənglər var?
2. Bu rənglərin hər biri nəyi göstərir?
3. Bayrağımızdakı aypara və ulduz hansı rəngin üzərindədir?

B Nənələrimiz, babalarımız, böyüklərimiz tez-tez bizə alqış edir, «Xoşbəxt olun!» deyirlər. Himn də insanların öz Vətənlərinə etdiyi alqışdır. Biz bayram günlərində himnimizi oxuyur, Azərbaycanımıza «Üçrəngli bayrağınla məsud yaş!» deyirik. Himni oxuyarkən sağ əlimizi ürəyimizin üstünə qoyur, Vətənimizə ürəkdən alqış edirik.

1. Himn nədir?
2. Himnimizi hansı günlərdə oxuyuruq?
3. Himnimizi oxuyarkən niyə əlimizi ürəyimizin üstünə qoyuruq?

1. Bayrağımızı göstərin.

2. Himnimizi oxuyarkən necə durmalıyıq?

3. Azərbaycan əsgərini göstərin.

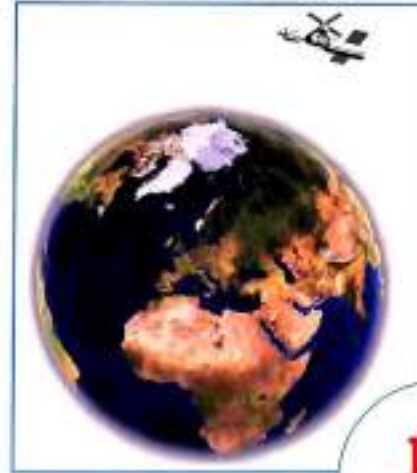

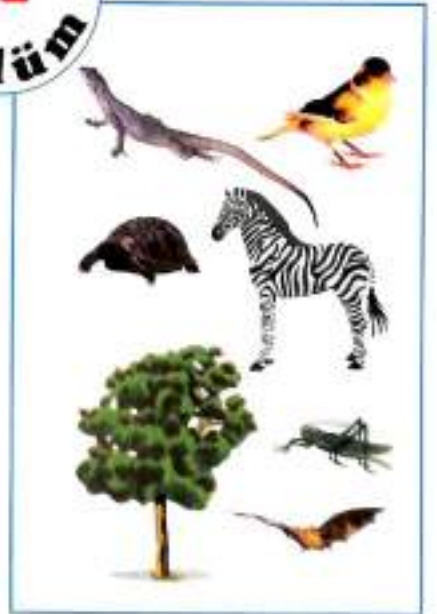

VARLIQLAR

CANLILAR və CANSIZLAR

II
bölüm

A Hər yerdə bizi müxtəlif varlıqlar əhatə edir: evimizdə ailə üzvlərimiz, stol, stul, televizor, soyuducu, divan, çarpay; məktəbdə müəllim, şagird, parta, yazı taxtası, şkaf; həyətdə insanlar, ağaclar, otlar, heyvanlar, quşlar, cücülər, binalar, maşınlar. Ayağımızın altındakı daş, torpaq da varlıqdır.

?

1. Yuxarıdakı şəkildə hansı varlıqları görürsünüz?
2. Həmin şəkildə ən böyük varlıq hansıdır?
3. Aşağıdakı varlıqların adlarını söyləyin.

B

Varlıqlar bir-birindən yalnız ölçüləri, formaları, rəngləri ilə deyil, həm də canlı və cansız olmaları ilə fərqlənir. Canlı varlıq nəfəs alır, qidalanır, inkişaf edir, çoxalır, qocalır və ölür. İnsanlar, heyvanlar və bitkilər canlı varlıqlardır. Daş, torpaq, bina, maşın, stol, stul isə cansız varlıqlardır.

Cansız varlıqlar

Canlı varlıqlar

?

1. Mənzilinizdə gördüyünüz varlıqlardan ən böyüyü hansıdır?
2. Həyətdə gördüyünüz ən kiçik canlı varlığın adı nədir?
3. Dibçəkdəki gül canlıdır, yoxsa cansız?

C

İnsanlar, heyvanlar, bitkilər, daş, torpaq, hava və su təbii varlıqlardır. Binalar, maşınlar, körpülər, təyyarələr, gəmilər isə süni varlıqlardır, çünki onları insanlar yaradıblar. Süni varlıqlar təbii varlıqlardan düzəldilir: məsələn, daşdan ev tikirlər, ağacdan stol düzəldirlər, heyvanların dərisindən kürk, papaq tikirlər.

Təbii varlıqlar

Süni varlıqlar

1. Cansız varlıq hansıdır?

2. Canlı varlıq hansıdır?

3. Təbii varlıq hansıdır?

4. Süni varlıq hansıdır?

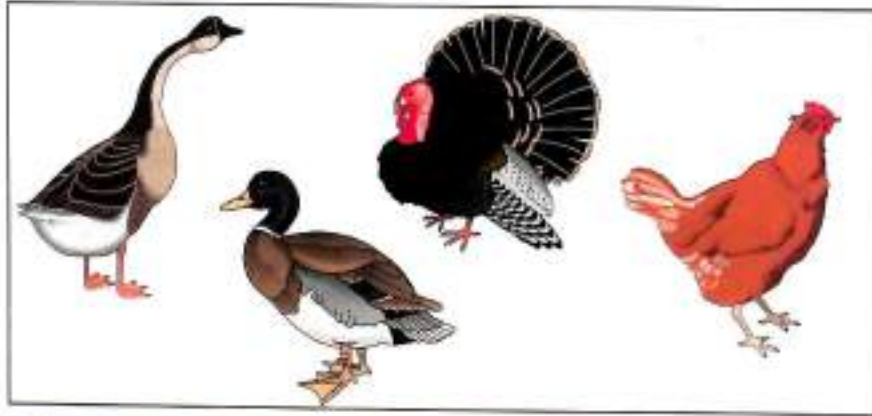
A

İnsanlar hələ qədim zamanlardan bəzi heyvanları və quşları əhliləşdiriblər. Əhliləşdirilmiş heyvanlara ev heyvanları, quşlara isə ev quşları deyirik. Uzun illərdən bəri atlardan minik və qoşqu vasitəsi kimi istifadə edirlər. İnkədən, qoyundan, keçidən süd sağıb qatıq, yağ, pendir, ayran düzəldirlər. İt evlərimizi, heyvanlarımızı qoruyur. Pişik siçanları ovlayır. Toyuğun, qazın, ördəyin yumurtasından, tükündən, etindən istifadə olunur.

?

1. Daha hansı ev heyvanlarını tanıyırsınız?
2. Daha hansı süd məhsullarını tanıyırsınız?
3. Qəfəsdəki quşları nə üçün ev quşları adlandırmırıq?

B Heyvanlar balalamaq, quşlar isə yumurtlamaq yolu ilə çoxalırlar. Bəzi ev heyvanları və quşlarının balalarının adı da var: məsələn, atın balası dayça, inəyin balası buzov, camışın balası kəlçə, qoyunun balası quzu, keçinin balası oğlaq, toyuğun balası cücədir.

1. İnəyi harada saxlayırlar?
2. Bəs, toyuqları harada saxlayırlar?
3. Ev heyvanlarını nə ilə yemləyirlər?

Yadda saxlayın Bütün quşların qanadları var.

ÇALIŞMALAR

1. Ev heyvanı hansıdır?

2. Ev quşu hansıdır?

3. Hansı inəyin balası deyil?

4. Ət yeməyən heyvan hansıdır?

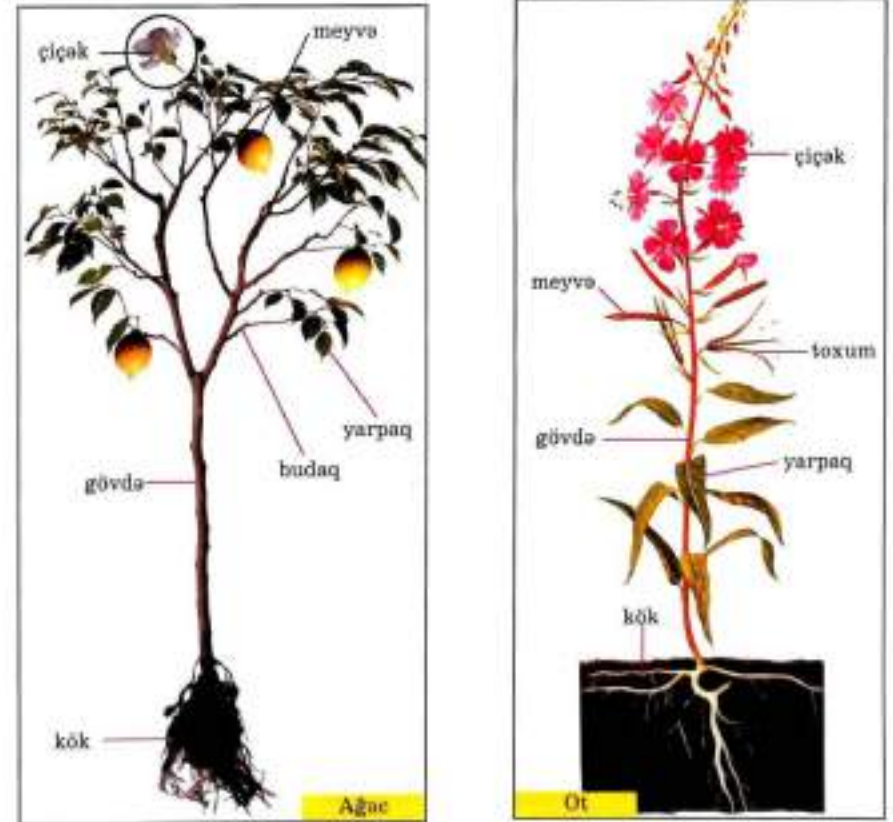
A Ətrafımızda olan canlı varlıqların bir hissəsi də bitkilərdir. Bitkilər dedikdə ağaclar, kollar və otlar başa düşülür. Onlar meşələrdə, çöllərdə, dağlarda, dərələrdə, bağça və bağlarımızda bitir. İnsanlar bitkiləri çox sevdiklərindən, onların bəzilərini evdə dibçəkdə əkilər. Bitkiləri gövdəsinə, budaqlarına, yarpaqlarına və meyvələrinə görə tanımaq olur.

! **Yadda saxlayın** Ağacın bir, kolun isə bir neçə gövdəsi olur.

? 1. Dibçəkdə əkilən bitkilərdən hansıları tanıyırsınız?
2. Qızılgül bitkisi koldur, yoxsa ot?
3. Fındıq bitkisi koldur, yoxsa ağac?

B Bitkinin bir hissəsi torpağın altında, digər hissəsi isə üstündə yerləşir. Torpağın altındakı hissə kökdən, üstündəki hissə isə gövdə və budaqlardan ibarətdir. Budaqlarda yarpaqlar, çiçəklər, meyvələr və toxumlar əmələ gəlir. Bitkilər kökünü, gövdənin, yarpaqların köməyi ilə qidalanır, tənəffüs edir. Bitkilər toxumları, gövdəsi və kökləri vasitəsilə çoxalır.

? 1. Bitkilər hansı orqanları vasitəsilə qidalanır?
2. Bitkilər hansı orqanları vasitəsilə çoxalır?
3. Ağacın gövdəsi böyükdür, yoxsa kolun?

! **Yadda saxlayın** Bitkilərin yaşaması üçün torpaq, su, hava, işıq və istilik lazımdır.

1. Kol bitkisinin meyvəsi hansıdır?

2. Bitkinin gövdəsi hansıdır?

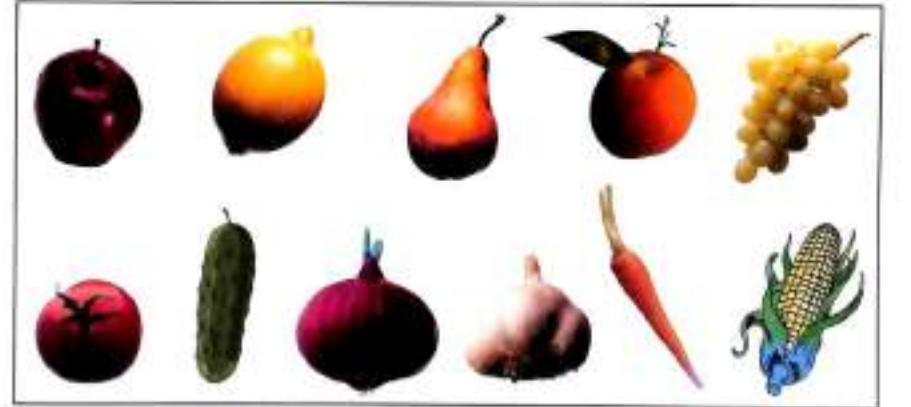
3. İynəyarpaqlı ağac hansıdır?

4. Bitki hansı orqanı ilə torpaqdan qida alır?

A Bitkilər təmiz hava mənbəyidir. Ona görə də insanlar istirahət üçün həmişə parklara, bağlara, meşələrə gedirlər. Bitkilərin bəzilərinin meyvələrindən, toxumlarından, bəzilərinin isə yarpaq və köklərindən qida məhsulu kimi istifadə edilir. Bir çox bitkilərdən ayrı-ayrı xəstəliklər üçün dərman hazırlanır. Ağacların oduncağından yaraşığı mebellər düzəldirlər. Tikinti işlərində də ağacdən istifadə edirlər. Soyuq havalarda evləri qızdırmaq, yemək hazırlamaq üçün ağac oduncağı lazım olur. Kitab və dəftərlərimizin kağızı da ağacdən hazırlanır.

1. İnsanlar nə üçün meşədə dincəlməyi sevirlər?
2. Şəkilə gördüklərinizin adlarını söyləyin.
3. Daha hansı meyvələri tanıyırsınız?

Yadda saxlayın

Meyvə və tərəvəz insanın sağlamlığı üçün çox faydalıdır.

B İnsanların qida kimi istifadə etdiyi çörək də bitkidən alınır. Həmin bitkinin adı buğdadır. Əvvəlcə torpağı şumlayıb buğda toxumu səpirlər. Toxumlar cücərib böyüyür, sünbüllər dən tutur. Dəni kombaynların köməyi ilə yığır, onu dəyirməyə üyüdərək un hazırlayırlar. Undan isə çörək bişirilir.

?

1. Çörək nədən hazırlanır?
2. Buğda əkilmiş sahəyə nə deyirlər?
3. Undan hazırlanan daha hansı qida məhsullarını tanıyırsınız?

C Bir çox heyvanlar bitkilərin yarpaqları, meyvələri və toxumları ilə qidalanır. Bəzi heyvanlar yuvalarını onların gövdəsində, bəziləri isə budaqlarında qurur. Anlar bitkilərin çiçəklərindən şirə çəkir.

?

1. Sincabın yuvası harada yerləşir?
2. Qarğa öz yuvasını harada qurur?
3. Arı yuvasına nə deyilir?

ÇALIŞMALAR

1. Bu heyvanlardan hansı yalnız bitkilərlə qidalanır?

2. «Ayağından su içər,
Dimdiyindən balalar.» –
tapmacasının cavabı aşağıdakılardan hansıdır?

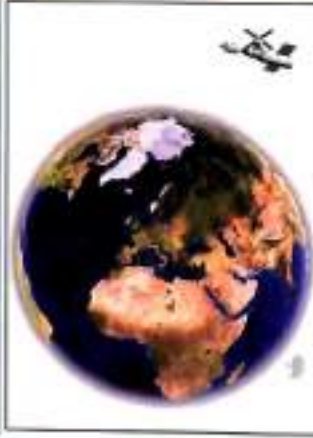
3. Bu quşlardan hansı öz yuvasını ağacın başında qurur?

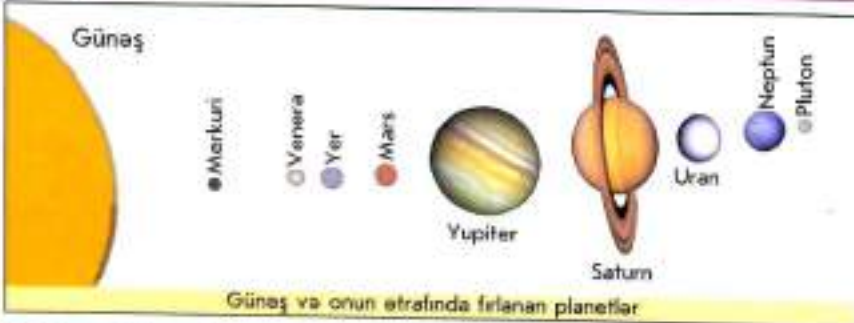
4. Hansından kağız hazırlanır?

A Biz hamımız Yer adlanan planetdə yaşayırıq. Ətrafımızda gördüyümüz və indiyədək haqqında danışdığımız varlıqlar da Yer üzərindəki varlıqlardır. Yer yuvarlaq şəkildədir. Kürəyə bənzədiyindən ona Yer kürəsi deyirlər. Yeri topa, qarpıza, portağala da bənzətmək olar. Lakin çox böyük olduğundan onun yuvarlaqlığını görə bilmirik. Bunu təsəvvür etmək üçün Yer in modelinə — qlobusa baxmaq lazımdır.

1. Yer kürəsini daha hansı varlıqlara bənzətmək olar?
2. Yer in modelinə nə deyirik?

B Günəş daim yanan, işıq saçan və Yərə ən yaxın olan ulduzdur. O, hər səhər doğub dünyamızı işıqlandırır. Günəş bizə yalnız işıq yox, həm də istilik verir. Işıq və istilik olmasa canlılar yaşaya bilməz. Yer kürəsi Günəş in ətrafında fırlanır. Günəş in ətrafına fırlanan daha səkkiz planet var.

1. Günəş hansı formadadır?
2. Yərə ən yaxın ulduz hansıdır?
3. Günəş olmasa nə baş verər?

C

Gecələr başımız üstündə Ay və sayısız-hesabsız ulduz müşahidə edirik. Ay böyük göy varlığı kimi görünür. Əslində isə o, ulduzlardan çox kiçikdir. Yərə daha yaxın olduğundan böyük görünür. Ay Yer in ətrafında fırlanır. Fırlanma zamanı onun görünüşü dəyişir — gah kürəyə, gah yarımkürəyə, gah da hilala bənzəyir. Ay ulduzlar kimi işıq saçmır, güzgü kimi Günəş işığını əks etdirir. İnsanlar bir neçə dəfə Ayda olmuşlar. Ayda hava və su yoxdur. Ona görə də orada canlılar yaşamır.

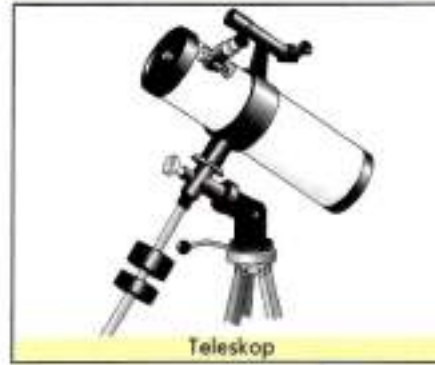
Göy varlıqlarını teleskop adlanan cihazla müşahidə edirlər.

Qlobus

Ayn müxtəlif görünüşləri

Teleskop

Ayda insan

1. Yərə ən yaxın olan göy varlığı hansıdır?
2. Günəş böyükdür, yoxsa Ay?

1. Yer kürəsinə bənzəyən hansıdır?

2. Hansı daha böyükdür?

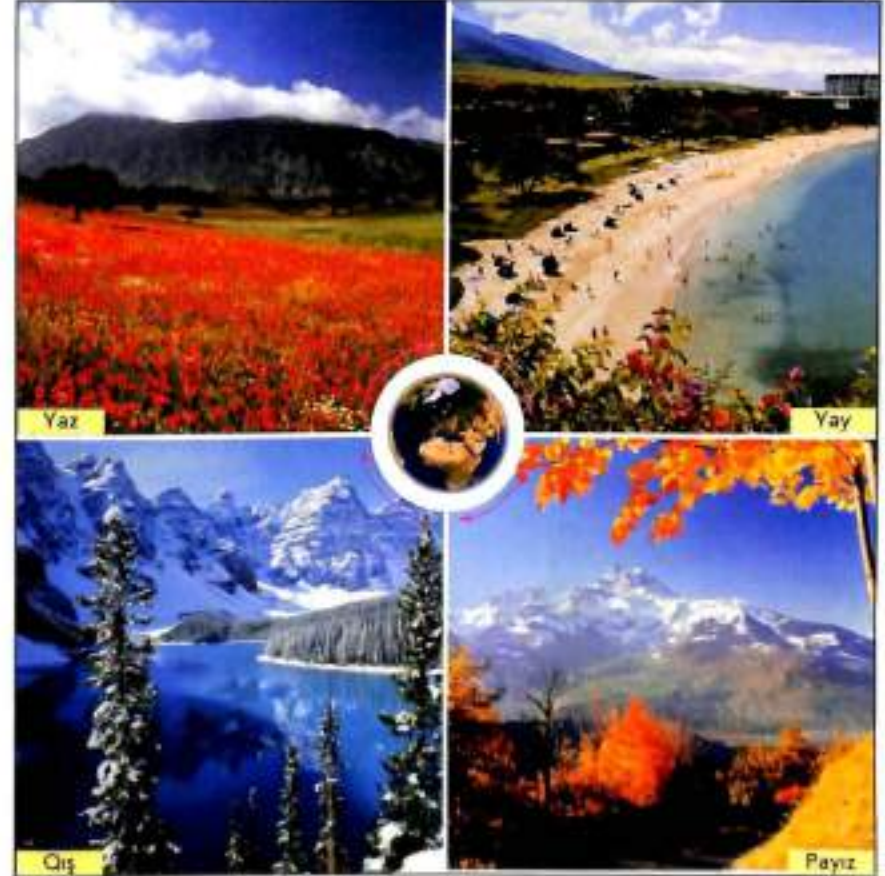
3. Hansında həyat var?

4. Günəşi narıncı, Yeri mavi, Ayı isə sarı karandaşla rəngləyin.

A Yerin Günəş ətrafında fırlandığını bilirik. Bu fırlanma bir ilə başa çatır. Bir ildə dörd fəsil var: yaz, yay, payız, qış. Hər fəsil üç aydan ibarətdir.

?

1. Yer Günəşin ətrafına bir dəfə fırlanıncə nə qədər vaxt keçir?
2. İlin fəsilləri hansılardır?
3. Payızdan sonra hansı fəsil gəlir?

B Fəsilərin dəyişməsi hər yerdə özünü göstərir. Payızda hava və su get-gedə soyumağa başlayır. Tez-tez yağışlar yağır. Adamlar yay geyimlərini isti geyimlərlə əvəz edirlər. Köçəri quşlar isti ölkələrə uçub gedir. Kirpi, siçan və sincab yuvalarına bitki toxumları, qoza daşıyıb qış tədarükü görürlər. Qonur ayı və porsuq qış yuxusunu rahat keçirmək üçün çoxlu yeyib, kökəlir. Ağacların, kolların yarpaqları saralıb xəzəl olur. Otlar quruduqca yarpaqları, toxumları yerə səpələnir. Alma, armud, heyvə, nar, üzüm, itburnu, yemişan yetişir. İnsanlar onları yığib, tədarük edirlər. Sentyabr, oktyabr, noyabr payız aylarıdır.

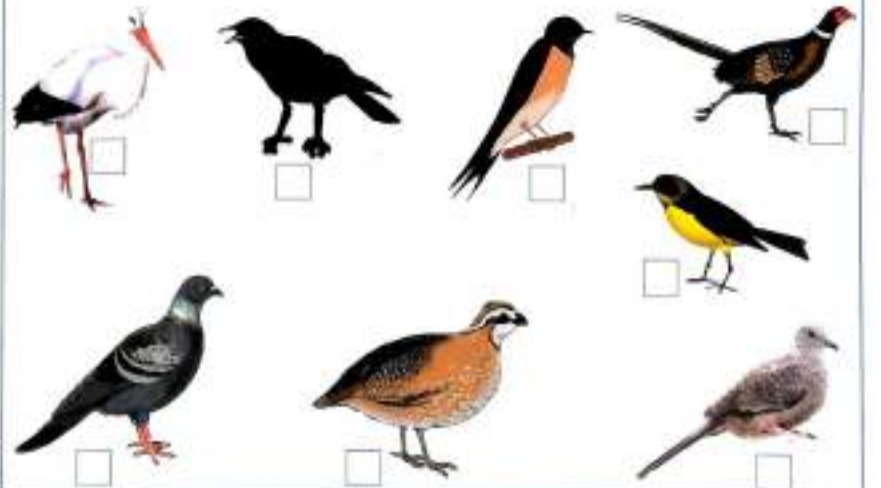
1. Payızda ağaclarda hansı dəyişiklikləri müşahidə edirsiniz?
2. Nə üçün payızda bəzi quşlar uçub gedirlər?
3. Payızda bağlarda, tarlalarda hansı işlər görülür?

ÇALIŞMALAR

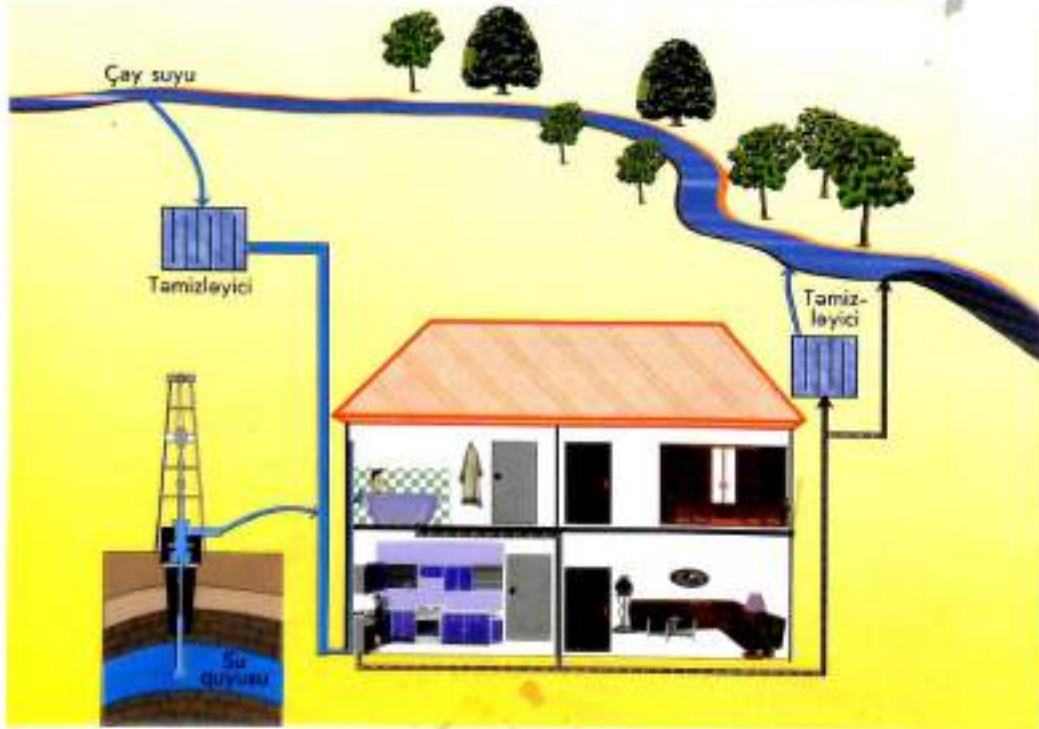
1. Hansılar payızda yetişir?

2. Payızda isti yerlərə uçub gedən quşları göstərin.

A İstifadə etdiyimiz qlobusda göy rəng Yer kürəsinin su olan hissəsini, yaşıl rəng isə quru hissəsini göstərir. Diqqətlə baxsaq, göy hissənin yaşıl hissədən böyük olduğunu görürük. Bu, o deməkdir ki, Yerin su olan hissəsi quru hissəsindən böyükdür. Su okeanlarda, dənizlərdə, göllərdə, çaylarda və bulaqlarda olur. İnsanlar suyu içir, onunla yemək hazırlayır və təmizlik üçün istifadə edirlər. Sudan hər yerdə istifadə olunur. Canlılar havasız, işıqsız, istiksiz yaşaya bilmədikləri kimi, susuz da yaşaya bilmirlər.

1. Yaşadığınız yerdə bulaq, çay, göl varmı? Onların adı nədir?
2. Şəkildəki evə su neçə yerdən gəlir? Onlardan hansı təmizlənir?
3. Təmizlənməmiş su çaya axdıqda nə baş verir?

B

Yer kürəsindəki suların az bir hissəsi içməlidir. Okeanların, dənizlərin və əksər göllərin suyu şoran və acıdır. Onlardan içmək, bitkiləri suvarmaq üçün istifadə etmirlər. İnsanlar içməli suyu bulaqlardan, su quyularından və çaylardan götürürlər. Çayların suyu xüsusi stansiyalarda təmizləndikdən sonra ondan evlərdə istifadə edilir.

Mənzillərdə işlədilmiş su borularla başqa stansiyağa ötürülür. Orada təmizləndikdən sonra yenidən çaya və yaxud dənizə axıdılır.

1. Okeanların və dənizlərin suyu niyə içilmir?
2. Evinizə içməli su haradan gəlir?
3. Evinizdə istifadə olunmuş çirkli sular hara axıdılır?

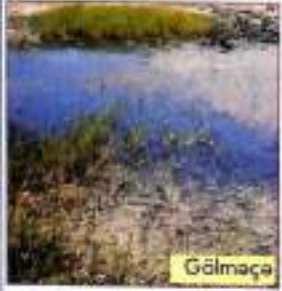
C

Bitkilər vaxtlı-vaxtında suvarılarda daha yaxşı inkişaf edir, bol məhsul verir. Havalar isti keçəndə bitkiləri suvarmasan onlar quruya bilər. Ona görə də insanlar bağ, bağça və tarlaları suvarmaq üçün kanallar və arxlar çəkirlər. Çayların və bulaqların suyunu kanallar və arxlarla uzaq yerlərdən yaşayış yerlərinə gətirirlər.

1. Nəyə görə göllərin ətrafında bitkilər daha yaxşı inkişaf edir?
2. «Su gələn yer gülüstan olar» sözlərini necə başa düşürsünüz?

1. Hansının suyu içməlidir?

2. Yer kürəsinin su olan hissəsini göy, quru hissəsini isə yaşıl karandaşla rəngləyin.

A

Canlılar Yer kürəsinin yalnız quru hissəsində yox, həm də sularında yaşayırlar. Okeanların, dənizlərin, göllərin, çayların dibində müxtəlif su bitkilərinə rast gəlmək olar. Bu bitkilərin ən çox yayılmışı yosunlardır. Bəzən dənizlərin dibindəki yosun sahələri çiçəkli çəmənliyə bənzəyir. Heyvanların ən böyüyü göy balina, ən ağıllısı delfin də suda yaşayır. Dənizlərdə suti, köpəkbalığı kimi yırtıcı heyvanlar, çoxlu iri və xırda balıqlar olur. Onların əksəriyyəti suda doğulur, yaşayır və çoxalırlar. Belələri sudan kənarında çox yaşaya bilmirlər.

1. Dünyanın ən böyük heyvanının adı nədir?
2. Dünyanın ən ağıllı heyvanının adı nədir?
3. Köpəkbalığına nə üçün yırtıcı deyirlər?

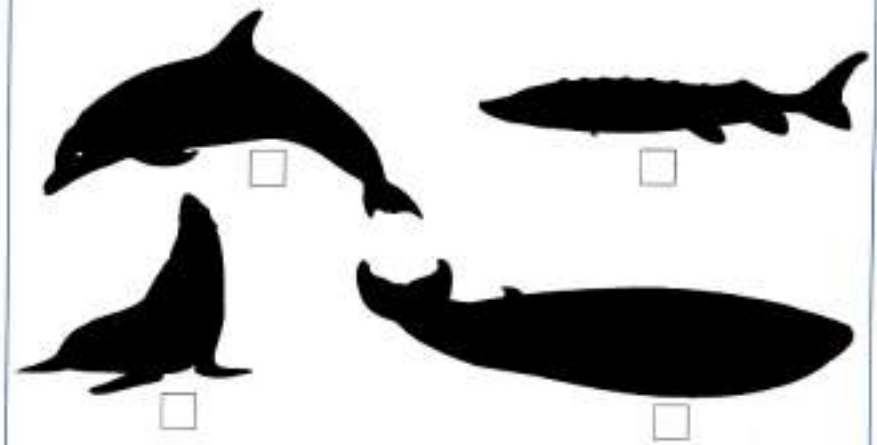
B Vətənimizin çaylarında, göllərində cürbəcür balıqlar yaşayır. Xəzər dənizində suiti və müxtəlif balıqlar var. Azərbaycanın ən qiymətli balığı nərədir. Nərə balığının kürüsü kimi eti də çox ləzzətlidir. Bayramlarda süfrəmizi bəzəyən balıqlardan biri də ziyad balığıdır. Bu balıqlar Xəzər dənizində və Kür çayında yaşayırlar.

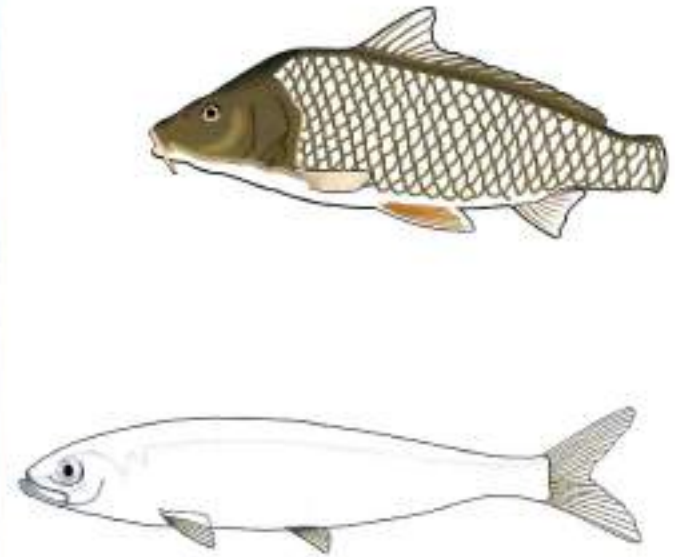
? 1. Azərbaycanın ən qiymətli balığının adı nədir?
2. Daha hansı balıqları tanıyırsınız?

ÇALIŞMALAR

1. Delfin hansıdır?

2. Əvvəlki səhifədəki şəkillərdən istifadə edərək rəsmləri tamamlayın.

3. Soldaki canlıların hər birini öz balası ilə birləşdirin.

TƏBİƏT HADİSƏLƏRİ

III
bölüm

A Hər səhər Günəş gündoğandan baş qaldırıb ətrafa işıq saçır. Qaranlıq çəkilib gedir, ulduzlar görünməz olur. Gündüz başlayır. Quşların, cücülərin səsi eşidilir. Böyüklər işə, uşaqlar məktəbə tələsirlər. Tarlalarda, zəmilərdə, bağlarda, zavod və fabriklərdə hərə bir iş görür. Yollar müxtəlif avtomobillərlə dolur. Quşlar balalarına, qarışqalar yuvalarına yem daşıyırlar. Arılar çiçəkdən-çiçəyə qonub şirə çəkirlər.

Kəzərdə Günəş doğur

Sərçə balasına yem gəlir

1. Gündüz niyə ulduzlar görünmür?
2. Aşağıdakı şəkillərdə hansı işlər görülür?

B

Günəş axşam yavaş-yavaş günbatana enir, sanki dağların arxasında gizlənir. Quşlar, cücülər yuvalarına çəkilirlər. Qaranlıq qarışır. Göydə Ay və ulduzlar görünür. Gecə başlayır. Evlərdə işıqlar yanır. İşdən qayıdan insanlar istirahət edirlər. Sabah səhər yenə də Günəş doğacaq, hamı öz işinə gedəcək.

Elə işlər var ki, onlar gecələr də davam edir. Belə işləri gecə növbəsində işləyən insanlar görürlər. Bəzi yırtıcı heyvanlar da ova gecələr çıxırlar.

Günəş batır

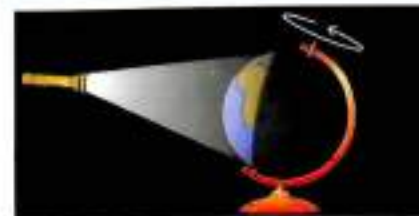
Ay və ulduzlar görünür

1. Gecə ova çıxan heyvanlardan hansını tanıyırsınız?
2. Gecələr hava gündüzə nisbətən niyə soyuq olur?

C

Gecə və gündüz necə əmələ gəlir? Bunu izah etmək üçün Günəşin əvəzinə əl fənəri, Yer in əvəzinə isə qlobus götürək. Qaranlıq otaqda fənərin işığını qlobusun üzərinə salaq. Qlobusun bir tərəfi işıqlı, o biri tərəfi qaranlıq görünəcək. Bax, gecə və gündüz də bu cür əmələ gəlir. Günəşin Yeri işıqlandırdığı tərəfdə gündüz, o biri tərəfdə isə gecə olur. Qlobusu fırlatsaq, fənər ardıcıl olaraq onun gah bu, gah da o biri tərəfini işıqlandıracaq. Yer daim fırlandığına görə gecə və gündüz bir-birini əvəz edir.

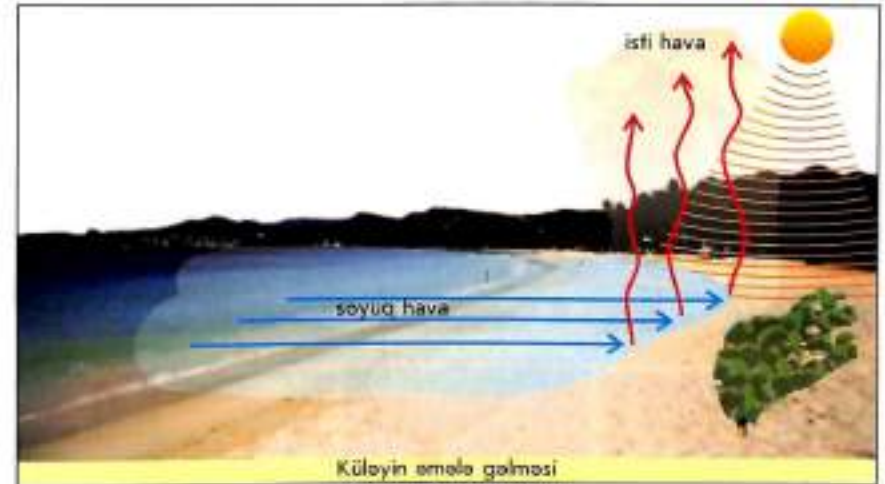

Variqlardan hansılar yuxarıdakı «Gündüz» rəsinə **səhvən** salınıb?

A Günəş Yerin ayrı-ayrı hissələrini müxtəlif cür qızdırır. Həmişə onun bir tərəfi isti, başqa tərəfi soyuq olur. Daha isti olan tərəflərdə Yer qızdırdığı hava yüngül olduğundan yuxarı qalxır. Onun yerinə isə soyuq hava dolmağa başlayır. Beləliklə, havanın yer dəyişməsi baş verir. Buna külək deyirik.

! *Yadda saxlayın* Hərəkət edən havaya külək deyilir.

B Sürətinə görə küləklərə müxtəlif adlar verirlər: zəif küləyə **meh**, çox güclü küləyə isə **qasırga** deyilir. Ölkəmizdə ən çox külək əsən yer paytaxtımız Bakı və onun ətrafıdır. Ona görə də keçmiş zamanlardan Bakıya «Küləklər şəhəri» deyirlər. Bakıda küləklərin bəzilərinin öz adı da var. Burada soyuq küləyə **xəzri**, mülayim küləyə isə **gilavar** deyirlər.

- ?**
1. Külək necə əmələ gəlir?
 2. Hansı küləyə meh, hansına tufan deyirik?
 3. Bakıya niyə «Küləklər şəhəri» deyirlər?

C Küləyin insanlara həm faydası, həm də böyük ziyanı olur. İsti, qızmar vaxtlarda külək sərin və təmiz hava, bəzən də yağış gətirir. O, yel dəyirmanlarını, külək elektrik stansiyalarını işlədir. Yelkənli qayıqları və yelkənli gəmiləri hərəkətə gətirir. Güclü küləklər ağacların qol-budağını sındırır, meyvələri tökür, əkinlərə ziyan vurur, evlərin damını uçurur. Dənizdə fırtına yaradıb gəmiləri batırır. Bəzən qasırğalar yağış yerlərini xarabalığa çevirir.

Yel dəyirmanı

Yelkənli gəmi

Qasırğa

Qasırğadan sonra

Denizdə fırtına

1. Küləklərin insanlara hansı faydası var?
2. Güclü küləklər insanlara nə kimi ziyan vurur?

Yadda saxlayın

Güclü külək zamanı pəncərələrin, ağacların, kolların, elektrik məftillərinin altında, taxta barıların, yüngül əşyaların yanında dayanmaq olmaz!

ÇALIŞMALAR

1. Hansı şəkil külək əsəndə çöküb?

2. Aşağıdakılardan hansı küləklə işləyir?

3. Hansını külək hərəkətə gətirir?

A Günəş dənizləri, gölləri, çayları isitdikcə suyun xırda, gözle görə bilmədiyimiz hissəcikləri buxarlanıb isti hava ilə birlikdə yuxarı qalxır. Bu hissəciklər toplaşib bulud əmələ gətirir. Hissəciklər soyuyub birləşdikcə ağırlaşır. Daha göydə qala bilməyib, damcılar şəklində yerə tökülür. Beləliklə, yağış əmələ gəlir. Yağışlar zəif və güclü olur.

Yağışın əmələ gəlməsi

- ?** 1. Bulud necə əmələ gəlir?
2. Yağış necə əmələ gəlir?

! Yadda saxlayın Qalın qara buludlar çox vaxt özü ilə yağış və ya dolu gətirir.

B Yağış bitkilərə həyat verir. Bitkilər yağışdan sonra daha yaxşı böyüyür, inkişaf edir. Yağış bulaqların, çayların, göllərin suyunu artırır. Su anbarları dolur. İnsanlar əkinlərini, bağ-bağçalarını suvarmaq, içməli su götürmək üçün çətinlik çəkmirlər. Yağış yağmasa, quraqlıq olar, — bitkilər quruyar, heyvanlar məhv olar.

- ?** 1. Yağışın insanlara faydası nədir?
2. Uzun müddət yağış yağmasa nə baş verər?

C Yağışın insanlara ziyanı da ola bilər. Bəzən günlərlə, ara vermədən yağış yağır. Belə yağışlara **leysan** deyilir. Leysan zamanı hər tərəfi su basır, əkinlər, bağ-bağça su altında qalır, heyvanlar tələf olur. Leysan böyük daşqınlar da əmələ gətirir. Bu daşqınlar bəzən körpüləri uçurur, sahiləki evləri, yolları dağıdır.

- ?** 1. Hansı yağış daşqınlar əmələ gətirir?
2. Daşqınlar ətraf mühitə nə kimi ziyan vurur?

A Buxarlanıb yuxarı qalxan su hissəcikləri bəzən donub buz parçalarına çevrilərək yerə tökülür. Dolu adlanan bu buz parçaları hərdən toyuq yumurtası irilikdə olur. Dolu, adətən, ilin isti vaxtlarında yağır.

Dolu insanlara, bitkilərə və heyvanlara çox böyük ziyan vurur. Taxıl zəmilərini, dirrikləri, meyvə bağlarını məhv edir. Evlərin dam örtüklərini, avtomobilləri zədələyir.

Dolu yağarkən açıq havada durmaq olmaz, çünki iri buz parçaları bədəninizə xəter yetirə bilər.

1. Dolu ilin hansı vaxtlarında yağır?
2. Dolunun bitkilərə vurduğu ziyan nədir?
3. Dolu evlərə və avtomobillərə nə kimi ziyan vurur?

B

Doludan fərqli olaraq qar ilin soyuq vaxtlarında yağır. Göyün soyuq qatlarına qalxmış su hissəcikləri donub çox kiçik qar dənəciklərinə çevrilir. Bu dənəciklər əksər hallarda altıguşəli ulduz şəklində olur. Bir qədər isti havada qar dənəciklərinin bəziləri yerə çatmamış əriyib suya çevrilir. Belə qara sulu qar deyilir. Hava soyuq olanda isə qar dənəcikləri yerə üst-üstə yığılaraq ağ örtük əmələ gətirir. Hər tərəf düməğ olur. Qar çox yağanda bulaqların, çayların suyu gur, məhsul bol olur. Qarın çox yağması bəzən çətinliklər də yaradır. Yollar bağlanır, gediş-gəliş çətinləşir. Çöl heyvanları və quşları yem tapmaqda çətinlik çəkirlər.

1. Qar dənəcikləri nəyə oxşayır?
2. Nəyə görə qar ancaq ilin soyuq vaxtlarında yağır?
3. «Qar çox olarsa, bolluq olar» sözlərinin mənasını necə başa düşürsünüz?

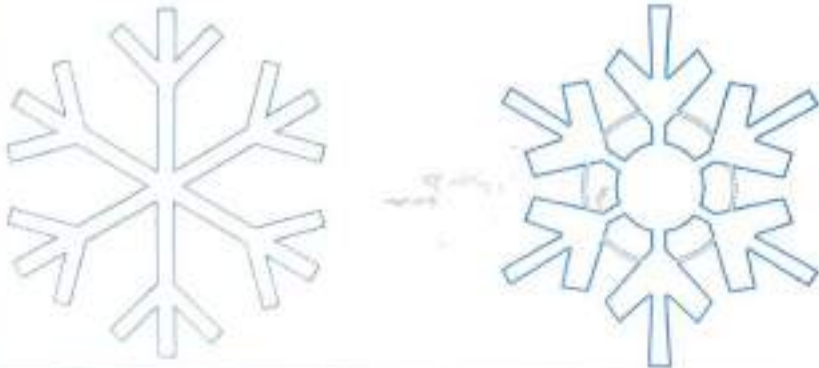
1. Bululardan hansı dolu gətirə bilər?

2. Ancaq qar dənəcikləri olan şəkil hansıdır?

3. Qar dənəciklərini göy karandaşla rəngləyin.

A

Payızdan sonra qış gəlir. Qış ilin ən soyuq fəslidir. Qışda gündüzlər qısa, gecələr uzun olur. Qaranlıq tez düşür. Göyün üzü çox vaxt tutqun olur. Günəş hərdən bir görünür. Bitkilərin inkişafı dayanır. Həmişəyaşıl ağaclardan başqa bütün ağaclar çıpaq olur. Tez-tez qar yağır, hər tərəf ağ örtüyə bürünür. Şaxta-sazaq suları dondurur. Gölmaçələrin, arxların, çayların hətta göllərin üstü buz bağlayır. Yollar buz bağladığından avtomobillərin hərəkəti çətinləşir.

İnsanlar soyuqdan qorunmaq üçün isti paltar geyinirlər. Uşaqlar həyəət-bacada qartopu oynayır, xizəklə sürüşürlər. Dekabr, yanvar, fevral qış aylarıdır.

?

1. Qışda gündüzlər uzun olur, yoxsa gecələr?
2. Qışda yarpağını tökməyən hansı ağacları tanıyırsınız?
3. Qışda gölmaçələr niyə buz bağlayır?

B Qışda hər tərəf qarla örtüldüyündən, heyvanların yaşayışı çətinləşir. Çöldə ot olmadığına görə insanlar ev heyvanlarını pəyalərdə saxlayırlar.

Çöl heyvanları qarlı çöllərdə, meşələrdə özlərinə yem tapmaq üçün daha çox gəzməli, bəzən də günlərlə ac qalmalı olurlar. Qonur ayı, kirpi, porsuq öz yuvalarında qış yuxusuna gedirlər. Balıqlar, qurbağalar suyun dibinə çəkilirlər. Uşaqlar qarda heç nə tapa bilməyən sərçə, dolaşa və siğirçinlər üçün dənlik düzəldir, onları yemləyirlər.

1. Qışda ev heyvanlarını niyə pəyaldə saxlayırlar?
2. Qış yuxusuna gedən heyvanlardan hansını tanıyırsınız?
3. Qarlı günlərdə quşların çətin yem tapmasının səbəbi nədir?

ÇALIŞMALAR

1. Hansı şəkildə qış təsvir olunub?

2. Canlı varlıqlardan hansılar «Qış» rəsminə səhəvən salınıb?

A İlin müxtəlif vaxtlarında bəzən göyün üzünü qatı qara buludlar tutduğunu görürük. Əksər hallarda güclü yağış gətirən həmin buludların içində çoxlu elektrik toplanır. Birdən gözqamaşdırıcı şimşək görünür, arxasınca da qulaqbatırıcı gurultu eşidilir. Bu ildırımdır.

İldırım çox təhlükəlidir. O, hündür tənha ağacları, dirəkləri, qüllələri daha tez vurur. Ona görə də ildırım çıxarkən belə yerlərdən tez uzaqlaşmaq lazımdır.

Şəhər üzərində ildırım

Dağlarda ildırım

1. İldırım ilin hansı vaxtlarında daha çox çıxır?
2. Əvvəl ildırımın işığını görürük, yoxsa səsinə eşidirik?
3. Niyə ildırım çıxarkən tək ağacın, hündür dirəyin yanında dayanmaq olmaz?

B

Yağış yağarkən bəzən göydə Günəş görünür. Onun şüaları havadakı su damcılarında düşüb, göy qurşağını əmələ gətirir. Gök qurşağını günəşli günlərdə şalalələrin, fəvvarələrin yanında da müşahidə etmək olar. O, yarımdairə şəklində olur.

Gök qurşağının yeddi rəngi var: qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi. Böyüklüyündən və harada görünməsindən asılı olmayaraq göy qurşağının rənglərinin düzümü dəyişmir.

Gök qurşağı

Şalalədə göy qurşağı

Dağlarda göy qurşağı

1. Gök qurşağı görmüsünüzmü? Nə zaman?
2. Gök qurşağının hansı rəngləri var?

1. İldırım çaxarkən heyvanlardan hansı daha təhlükəsiz yerdə gizlənib?

2. Güneşin və göy qurşağının rənglərini tamamlayın.

A İnsanlara çox böyük ziyan vuran təbiət hadisələrindən biri də zəlzələdir. Zəlzələ zamanı ayağımızın altında yer tərpənir, tavanda çilçiraqlar yellənir, divarlarda çatlar əmələ gəlir. Güclü zəlzələ möhkəm tikilməmiş binaları, körpüləri dağıdıb xarabalığa çevirir. Dağları və qayaları uçurur, yerdə dərin çatlar və yarğanlar əmələ gətirir. Zəlzələnin harada və nə vaxt olacağını heç kəs qabaqcadan xəbər verə bilmir.

Keçmişdə insanlar elə bilirdilər ki, Yer nəhəng bir öküzün buynuzları arasındadır. Guya öküz nəyəsə hirsələnəndə başını silkələyir və beləliklə də zəlzələ əmələ gəlir.

Əslində isə zəlzələ yerin dərinliklərində baş verən təkanlardır.

Güclü zəlzələ zamanı nələr baş verir?

Yadd saxlayın Zəlzələ zamanı məktəbdəsinizsə müəllimin, evdəsinizsə böyüklərin göstərişlərinə ciddi əməl edin!

B Zəlzələ gözlənilmədən və çox qısa müddətdə baş verdiyindən, insanlar bəzən çaşqınlıqdan nə edəcəklərini bilmirlər. Ona görə də zəlzələdən qorunma qaydalarını əvvəlcədən öyrənmək lazımdır.

Zəlzələ vaxtı evdə və ya sinifdəsinizsə:

- tavadan düşə biləcək şeylərdən qorunmaq üçün başınıza balıq, çanta və ya kitab tutun, stolun və ya partanın altında gizlənin;
- şkafın və başqa aşa biləcək əşyaların yanında dayanmayın;
- pəncərənin qarşısında və balkonda durmayın.

Qonaq otağında

Mətbəxdə

Sinif otağında

C Zəlzələ vaxtı çöldəsinizsə:

- binaların, divarların, böyük ağacların yanında durmayın;
- balkonların və pəncərələrin altında dayanmayın;
- elektrik dirəklərinin, qaz borularının yanından uzaqlaşın;
- binalardan aralı, açıq yerdə gözləyin.

Məktəbdən çıxarkən

Küçə fənerlərindən uzaqlaşın!

Yadda saxlayın

Zəlzələ zamanı içəridə qalmısınızsa, heç nədən qorxmayın, gözləyin. Valideynləriniz mütləq gəlib sizi oradan aparacaqlar!

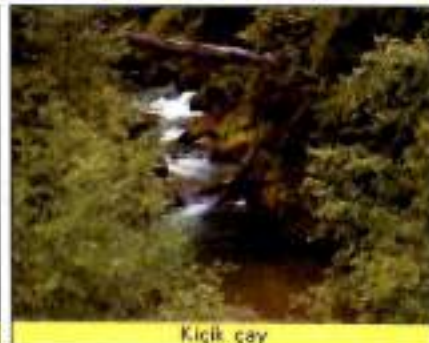

1. Nəyə görə zəlzələ vaxtı şkafın yanında dayanmaq olmaz?
2. Zəlzələ zamanı məktəbdə özünü necə qorumalısınız?
3. Zəlzələ zamanı çöldə özünü necə qorumalısınız?

Çaylar necə əmələ gəlir və axıb hara gedir?

A Çaylar daim axan sulardır. Onların çoxu başlanğıcını uca dağlardakı buzlaqlardan, bulaqlardan götürür. Yağış, qar və dolu suları da axıb çaylara qarışır.

Çaylar bir-birindən uzunluğuna, eninə və sularının çoxluğuna görə fərqlənir. Kiçik çaylar axıb böyük çaylara, böyük çaylar isə dənizlərə və ya göllərə tökülür. Bəzi kiçik çaylar dənizlərə və göllərə çatmadan quruyur.

1. Şəkillərə diqqətlə baxın, çayın necə əmələ gəldiyini söyləyin.
2. Çaylar axıb hara gedir?

B

Vətənimizin çoxlu iri və xırda çayları var. Onların ən böyüyü Kür çayıdır. Kür çayı axıb Xəzər dənizinə tökülür. Araz və Qanıq da böyük çaylardır. Bir çox başqa çaylarımız kimi onlar da Kürə qarışır. Ona görə də belə çaylara Kürün qolları deyirlər. Kürün və Arazın üstündə su anbarları və elektrik stansiyaları tikilib. Əkin sahələrini, bağları suvarmaq üçün bu çaylardan çoxlu kanallar çəkilib. Bakıda istifadə olunan suyun bir hissəsini də Kürdən götürürlər. Bu su təmizlədikdən sonra əhalinin istifadəsinə verilir.

1. Azərbaycanın ən böyük çayları hansılardır?
2. Yaşadığınız yerdə hansı çaylar var?
3. Çayların suyundan nədə istifadə olunur?

A Günəşə, Aya, ulduzlara, havaya, suya, torpağa, daşlara, heyvanlara, bitkilərə və insanlara birlikdə **təbiət** deyilir. Gece və gündüzün növbələşməsi, küləyin əsməsi, yağışın, qarın, dolunun yağması, zəlzələnin baş verməsi isə **təbiət hadisələridir**. İnsanlar hələ qədim zamanlardan təbiəti öyrənirlər. Amma onun hələ çoxlu açılmamış sirləri qalır. Həmin sirlərin bəzilərini, yəqin ki, biz açacağıq. Bunun üçün çoxlu oxumalı, təbiətdə baş verən hadisələri diqqətlə izləməli və öyrənməliyik.

Təbiət bizim ümumi evimizdir

1. «Təbiət» dedikdə nə başa düşürsünüz?
2. Təbiət hadisələri haqqında nə bilirsiniz?

B

Təbiət bizə hava, su, qida verir. Pambığı, odunu, metalları, nefti və qazı da ondan alırıq. Ona görə də çox vaxt təbiətə «Ana təbiət» deyirik. Hər bir insan təbiəti anası kimi sevməli və qorunmalıdır. Ekologiya bizə bunları öyrədir.

Bizdən başqa təbiətdə bitkilər, cücülər, balıqlar, quşlar, heyvanlar da var. Bizim bu ümumi evimizdə hər şey nizamlı deyil. Çayın suyunu çirkəndirəndə balıqlar ölür. Çəməndə çiçəkləri məhv edəndə kəpənlər yoxa çıxır. Meşələr yananda çoxlu canlı məhv olur. Maşınların, zavodların havaya buraxdığı zəhərli füstülər insanların sağlamlığına ziyan vurur. Ona görə də ekoloqlar hər bir insanı düşünməyə çağırır və soruşurlar: Sən doğma təbiəti qorumaq üçün nə etmişən?

Çayın çirklənməsi

Çirklənmiş sahil

Meşə yanğı

Havanın çirklənməsi

1. «Ana təbiət» sözlərinin mənasını necə başa düşürsünüz?
2. Ekologiya bizə nəyi öyrədir?
3. Ana təbiəti qorumaq üçün siz nə edə bilərsiniz?

- A** Soyuq, şaxtalı qışdan sonra yaz gəlir. Havalar istiləşir. Gündüzlər uzanır, gecələr qısalar. Əvvəl zoğal, badam, alça, sonra isə başqa ağaclar çiçək açır. Kolların dibində novruzgülü, bənövşə, nərgiz görünür. Torpaqdan yamyaşıl otlar baş qaldırır. Köçəri quşlar qayıdıb özlərinə yuva qururlar. Cücülərin səsi eşidilir. Tarlalarda, bostanlarda və bağlarda işlər yenidən canlanır. Torpağı şumlayıb toxum səpirlər. Meyvə ağaclarını budayır, diblərini yumşaldırlar. Tərəvəz şitillərini istixanalardan sahələrə köçürürlər. Qoyun-quzunu, mal-qaranı pəyələrdən çıxarıb otlaqlara aparırlar. Mart, aprel və may yaz aylarıdır.

1. Yazın gəlməsi ilə təbiətdə hansı dəyişikliklər baş verir?
2. Hansı ağaclar daha tez çiçəkləyir?
3. Yaz gələndə bağlarda hansı işlər görülür?

B

Yazın gəlişini hamı səbirsizliklə gözləyir, çünki o, özü ilə həm də «Novruz bayramı»nı gətirir. Bayramdan əvvəl hamı səməni göyərdir, ev-eşiyi, həyət-bacanı təmizləyir. Nənələrimiz, analarımız şəkərbura, paxlava, badambura, şorqoğal bişirir, yumurta boyayırlar. Novruz axşamı bütün həyətlərdə bayram tonqalı qalanır. Uşaqlar tonqalın üstündən hoppa-nır, qonşuların evlərinə papaq atırlar. Hər yerdə Novruz tamaşaları göstərilir. Kosa və Keçəl Baharqızla birlikdə Novruz şənliklərinin qonağı olurlar. Onlar maraqlı oyunlar göstərir, gülməli əhvalatlar danışır, oxuyur, oynayırlar.

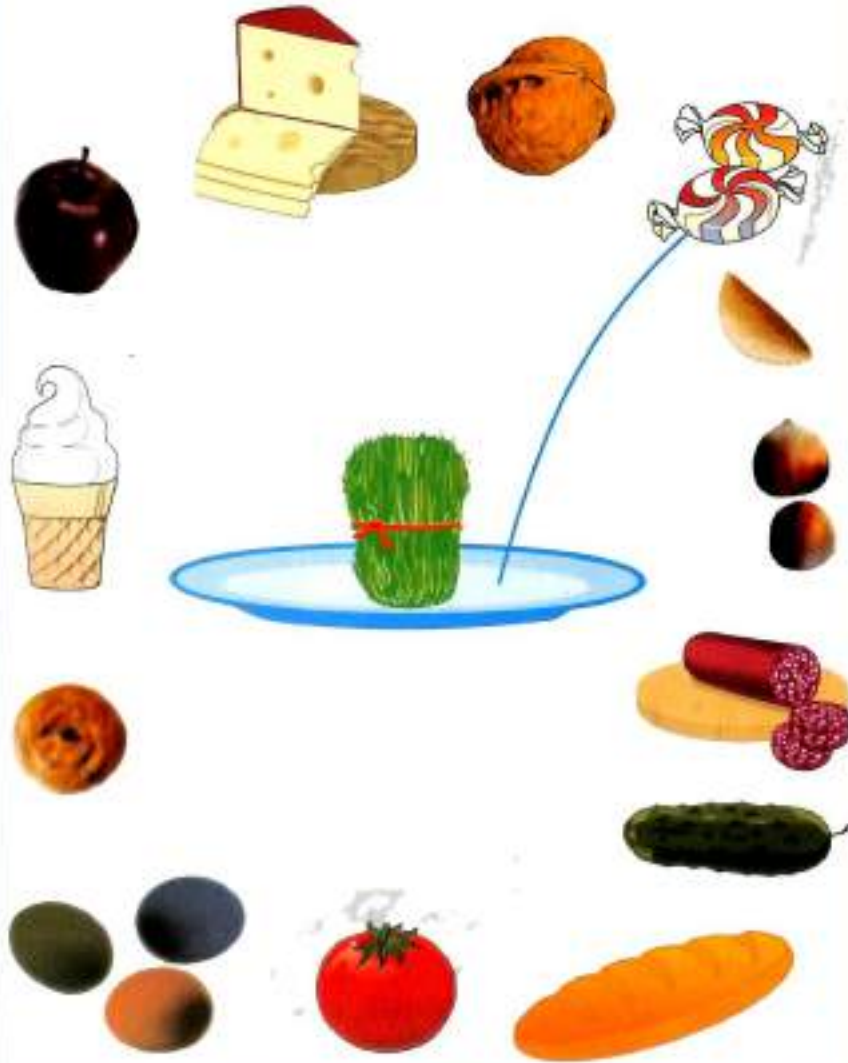
Baharqız, Keçəl və Kosa

1. Səməni nədən göyərdirlər?
2. Novruz bayramında yaxınlarınızı necə təbrik edirsiniz?
3. Bayram tamaşalarında Kosa haqqında hansı mahnı oxunur?

ÇALIŞMALAR

Novruz nemətlərini seçib xonçaya «yığın».

BİLİK və İNSAN ƏMƏYİ

IV
bölüm

Yaşayış məntəqələri. Kənd və şəhər.

A Soyuqdan, qardan, yağışdan qorunmaq, rahat yaşamaq üçün insanların evə ehtiyacı var. Keçmişdə onlar torpaq damlarda, palçıqdan, ağacdan tikilmiş dənşqal daxmalarda yaşayırdılar. Belə evlərin içərisi yarıqaranlıq, havası nəm olurdu. Adamlar əziyyət çəkirdi, tez-tez xəstələnirdilər. Sonralar onlar daşdan, kərpicdən, betondan hər cür rahatlığı olan yarıqanlıq evlər tikməyi öyrəndilər. İndi kəndlərimizi, şəhərlərimizi belə gözəl evlər bəzəyir.

1. Çoxmərtəbəli binaları hansı texnikanın köməyi ilə tikirlər?
2. Çoxmərtəbəli binaları hansı yaşayış məntəqələrində tikirlər?

B

Ölkəmizdə insanlar kəndlərdə, qəsəbələrdə və şəhərlərdə yaşayırlar. Kənd və qəsəbələr kiçik yaşayış məntəqələridir. Burada evlər daha çox bir və ikimərtəbəli olur. Belə evlərin həyatında insanlar bağ salır, dirlik əkilir. Ev heyvanları və quşlarını saxlamaq üçün pəyə və hin tikirlər. Bəzi evlərin həyatında məhsulu saxlamaq üçün saray da olur.

Şəhərlər böyük yaşayış məntəqələridir. Burada əhəlinin əksəriyyəti çoxmərtəbəli binalarda yaşayır. Şəhərdə prospektlər, asfalt küçələr, parklar, muzeylər, teatrlar, müxtəlif idarələr var. Böyük şəhərlərdə çoxlu zavod, fabriklər və avtomobil olduğundan onların havası daha çox çirklənir. Bakı, Gəncə, Sumqayıt, Naxçıvan və Mingəçevir ən böyük şəhərlərimizdir.

Kənd

Kənd evi

Şəhər

Şəhər evi

1. Siz hansı yaşayış məntəqəsində yaşayırsınız?
2. Şəhərlərdə havanın daha çox çirklənməsinə səbəb nədir?
3. Daha hansı şəhərlərimizi tanıyırsınız?

A Şəhərlərimizi, qəsəbələrimizi, kəndlərimizi bir-biri ilə yollar birləşdirir. Yollar müxtəlif cür olur: torpaq yol, asfalt yol, şose yolu. Belə yollar avtomobillər üçün nəzərdə tutulub. Qatarların da yolları var. Onlara dəmiryolu deyirlər, çünki qatarlar dəmir relslərin üstü ilə hərəkət edir. Yaşayış məntəqələrinin içindəki yollar küçə adlanır. Şəhərlərdəki daha böyük və geniş küçələrə isə prospekt deyirik. Küçələrin, prospektlərin kənarında adamların gediş-gəlişi üçün ayrılmış yollar isə səki adlanır.

Cığır

Asfalt yol

Dəmiryolu

Torpaq yol

Səki

1. Asfalt yolla torpaq yolun fərqi nədir?
2. Prospektlər hansı yaşayış məntəqələrində olur?
3. Hansı yola səki deyirik?

B

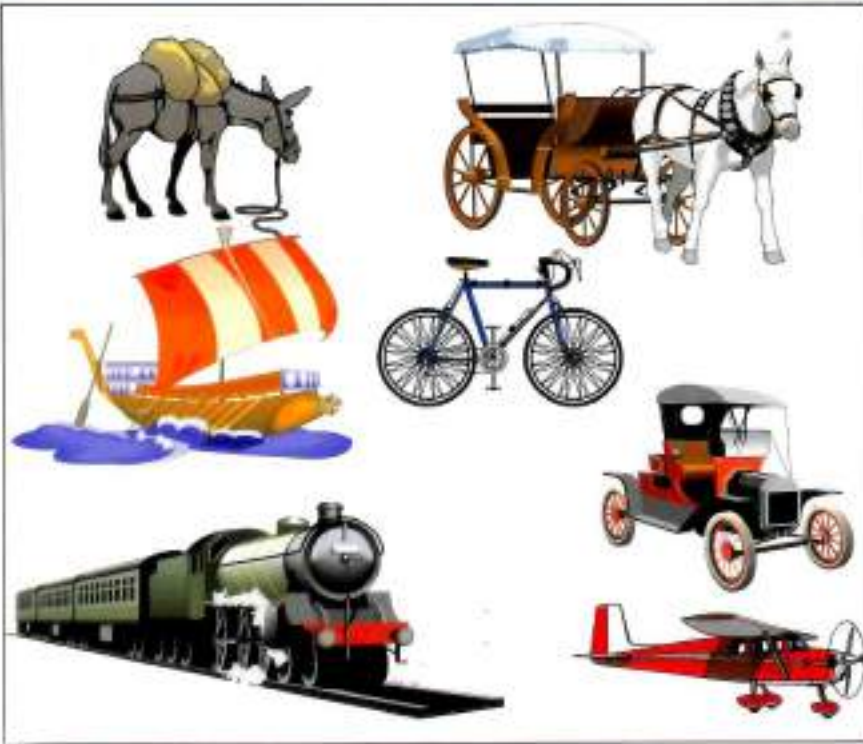
Yollar bəzən böyük və kiçik çayların, kanalların, dərələrin üstündən keçir. Ona görə də həmin yerlərdə körpülər salırlar. Əgər körpü avtomobillərin keçidi üçündürsə, ona avtomobil körpüsü, qatarların keçidi üçündürsə, dəmiryol körpüsü, yalnız adamların keçidi üçündürsə, piyada körpüsü deyirik. Böyük yolların kəsişdiyi yerlərdə avtomobillərin, qatarların hərəkətinin dayanmaması üçün də körpülər salınır. Belə körpülər şəhərlərin içində də olur.

Azərbaycanda ən uzun körpü Kür çayı üzərindəki avtomobil körpüsüdür. Bu körpü Yevlax şəhərindədir.

1. Körpüləri haralarda salırlar?
2. Yaşadığınız yerdə hansı körpülər var?
3. Azərbaycanda ən uzun avtomobil körpüsü haradadır?

A Qədim zamanlardan insanlar bir yerdən başqa yere getmək, yüklərini daşımaq üçün at, ulaq, dəvə və başqa heyvanlardan istifadə ediblər. Bu məqsədlə müxtəlif arabalar da düzəldiblər. Araba ilə çoxlu yük daşımaq, mənzil başına tez çatmaq olmurdu. İnsanlar yorulur, yükləri xarab olurdu. Ona görə də bilikli insanlar fikirləşib gəmi, avtomobil, qatar, təyyarə icad etdilər. İndi təyyarə ilə ən uzaq yerlərə bir neçə saata getmək olur. Gəmilərə, avtomobillərə, qatarlara, təyyarələrə nəqliyyat vasitələri deyirik.

1. Keçmişdə hansı nəqliyyat vasitələrindən istifadə edirdilər?
2. Şəhərdəki hansı nəqliyyat vasitələri həndə yoxdur?

B Nəqliyyatın müxtəlif növləri var: avtomobil nəqliyyatı, dəmiryol nəqliyyatı, su nəqliyyatı, hava nəqliyyatı. Neft kəməri də nəqliyyat növüdür, çünki həmin kəmərlə uzaq yerlərə neft ötürülür. Ölkəmizdə çoxlu neft kəməri var. Onların ən böyüyü qardaş Türkiyəyə çəkilmiş **Bakı—Tbilisi—Ceyhan** kəməridir. Kosmik gəmilər də nəqliyyat vasitəsi hesab olunur. İnsanlar bu gəmilərlə kosmosa uçurlar.

Avtomobil nəqliyyatı

Dəmiryol nəqliyyatı

Su nəqliyyatı

Hava nəqliyyatı

1. Hansı nəqliyyat vasitələrini tanıyırsınız?
2. Məktəbə gedərkən hansı nəqliyyatdan istifadə edirsiniz?
3. Hansı avtomobil markalarını tanıyırsınız?

1. Hansı daha əvvəl icad olunub?

2. Hansı yük daşımaq üçündür?

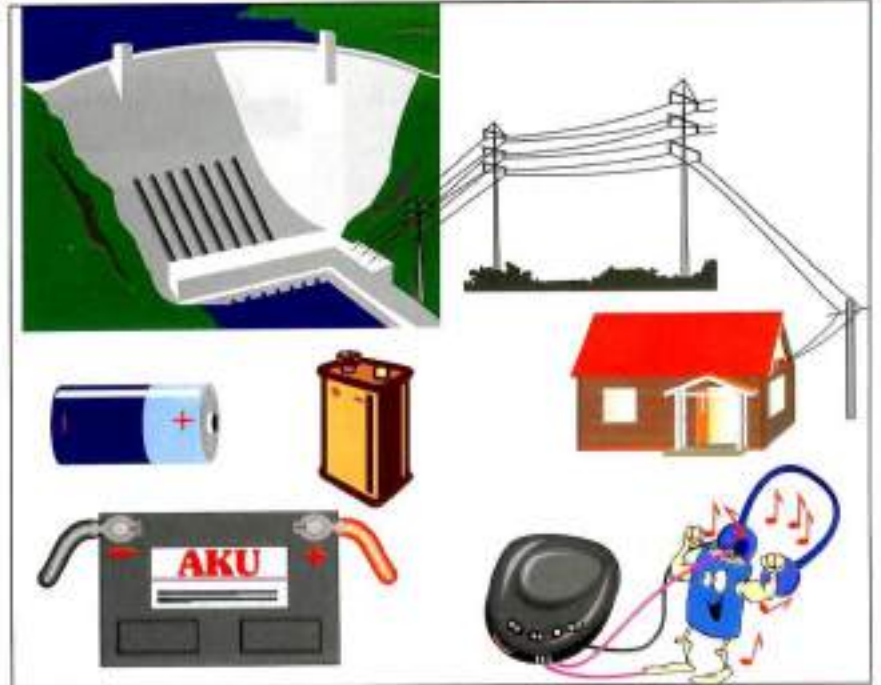
3. Hansı sərnəşin gəmisidir?

4. Hansı hava nəqliyyatı deyil?

A Elektrik evlərimizə naqillərlə elektrik stansiyalarından gəlir. Ölkəmizin elektrik stansiyaları Bakıda, Mingəçevirdə, Şəm-kirdə, Əli Bayramlıda və Naxçıvandır. Onların bəziləri su elektrik stansiyaları, bəziləri isə istilik elektrik stansiyalarıdır. Su elektrik stansiyaları böyük çayların üzərində qurulur və çayın suyu ilə işləyir. İstilik elektrik stansiyaları isə mazut və qazla işləyir. Bundan başqa, insanlar elektrik almaq üçün batareyalar və akkumulyatorlar icad etmişlər. Əl fənərləri, kiçik radiolar, bəzi uşaq oyuncaqları, divar və qol saatları belə batareyalarla işləyir.

1. Evlərimizə elektrik haradan gəlir?
2. Ölkəmizin elektrik stansiyaları harada yerləşir?
3. Akkumulyator nə üçündür?

B İnsanların həyatını elektriksiz təsəvvür etmək olmaz. Elektrik yalnız zavodların, fabriklərin dəzgahlarını işlətmir. Həm də evlərimizi, həyət-bacalarımızı, küçələrimizi işıqlandırır. Elektrik olmasa, evlərimiz işıqsız qalar, elektrik cihazları — televizor, kompyuter, radio, kondisioner, soyuducu işləməz. Çoxmərtəbəli evlərin liftləri dayanar, mənzillərə su gəlməz, beləliklə, insanların yaşayışı çətinləşər.

1. Elektrik kəsildə evdə nə baş verir?
2. Hansı cihazlara elektrik cihazı deyirik?
3. Daha hansı elektrik cihazlarını tanıyırsınız?

Yadda saxlayın

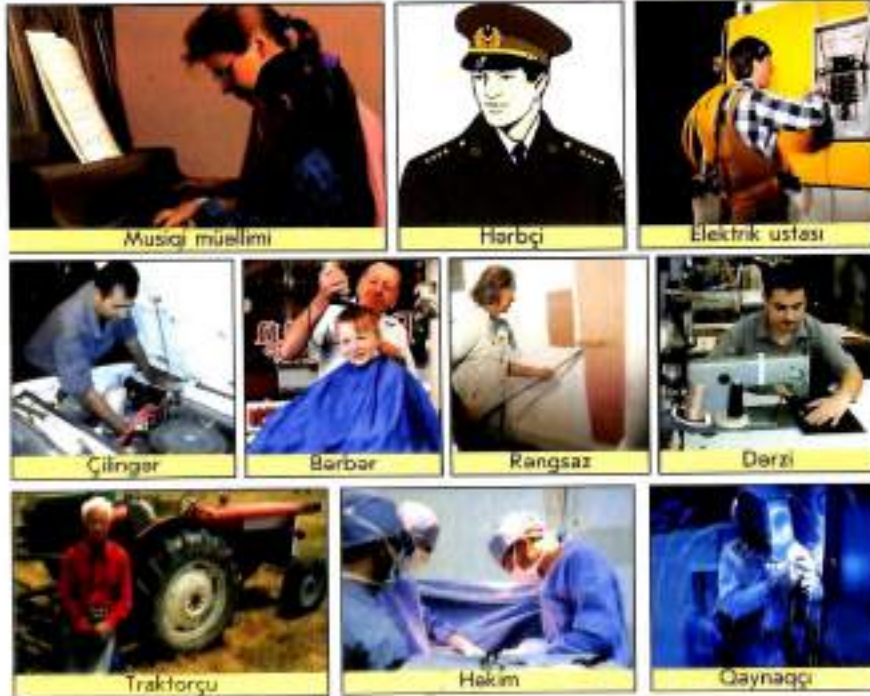
*Elektrik çox təhlükəlidir!
Heç vaxt elektrik xətlərinə toxunmayın!
Yağ ilə işığı yandırıb-söndürməyin!*

ÇALIŞMALAR

Elektriki batareyadan alan cihazları batareyaya ilə, rozetkadan alan cihazları isə rozetka ilə birləşdirin.

A İnsanlar ərzaq almaq üçün satıcının, paltar tikdirmək üçün dərzinin, müalicə olunmaq üçün həkimin, ev tikdirmək üçün bənnanın yanına gedirlər. Teatrda aktyorların, stadionda futbolçuların oyununa tamaşa edirlər. Beləcə, hər bir insan öz ehtiyaclarını ödəmək üçün müxtəlif peşə sahiblərinə müraciət etməli olur. Ona görə də bütün peşələr lazımlıdır. Hər bir insan sevdiyi peşəyə yiyələnəlidir: istər müəllim olmaq istəsin, istər həkim, istər hüquqşünas, istər mühəndis, istərsə də təyyarəçi. Bunun üçünse yaxşı oxumaq, öyrənmək lazımdır.

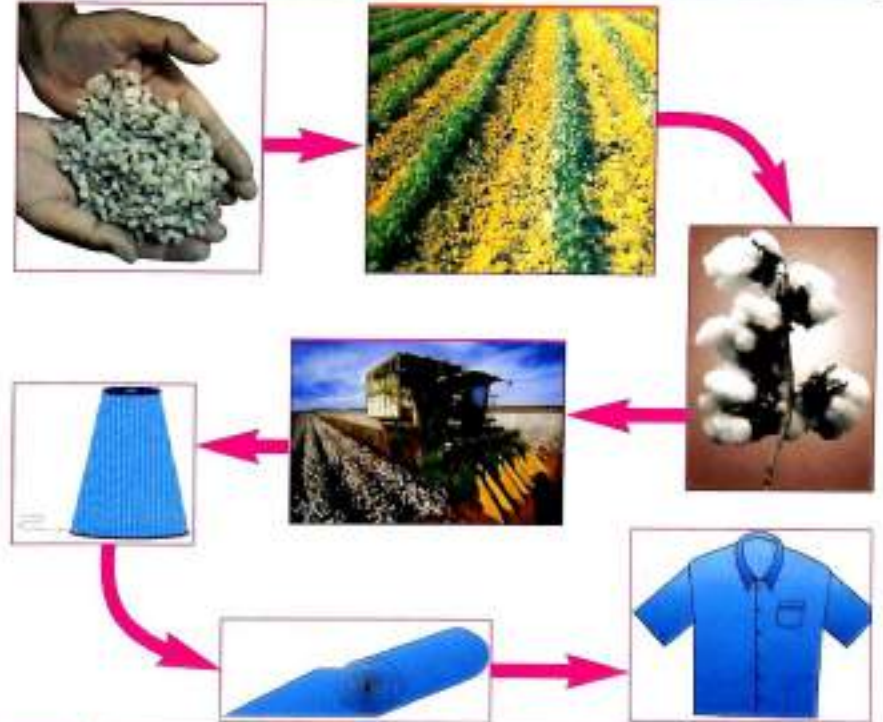
1. Daha hansı peşələri tanıyırsınız?
2. Məktəbinizdə hansı peşələrin sahibləri çalışırlar?
3. Şəhərdə lazım olan hansı peşələrə həndə ehtiyac yoxdur?

B

İstifadə etdiyimiz şeylərin hər birinin hazırlanmasında nə qədər peşə adamının iştirak etdiyini bilirsinizmi? Misal üçün geydiyimiz pambıq köynəyi götürək.

Traktorçu yazda torpağı şumlayıb malalayır, səpinçi oraya pambıq çiyidi səpir. Çiyidin cücərməsi və inkişafı üçün suçu sahəni suvarır. Mexanizatorlar bitkilərin alağını təmizləyir və payızda qozalar açıldıqdan sonra məhsulu yığıb pambıq zavoduna təhvil verir. Zavodda pambıqdan mahlic hazırlanıb, əyirici fabrikə göndərilir. Əyiricilər mahlicdən sap əyirirlər. Başqa fabrikədə sapdan parça toxunur. Parçadan isə dərzilə köynək tikir.

Beləliklə, müxtəlif peşə adamları öz zəhmətləri ilə bir ovuc toxumu geydiyimiz köynəyə çevirirlər.

1. Paltarın hazırlanmasında hansı peşə adamları zəhmət çəkir?
2. Sizin dəri kürkünüzün hazırlanmasında çobanın əməyi nədir?

1. Dənizçi papağı hansıdır?

2. «Alemi bəzər,
Özü lüt gəzər.» –
tapmacasının cavabı aşağıdakılardan hansıdır?

3. Hansı şəkildəkilər bağban aletleridir?

A Azərbaycanda çoxlu neft çıxarılır. Elə ona görə də Vətənimizi hər yerdə «Neft ölkəsi» adlandırırlar. Neft çox qiymətli sərvət olduğundan ona «qara qızıl» da deyirlər. Neftdən alınan yanacaqda avtomobillər, təyyarələr, gəmilər hərəkətə gəlir, istilik elektrik stansiyaları işləyir. Gördüyümüz bütün plastmas əşyalar neft məhsullarından düzəldilir. Yollarımıza döşənən asfaltın hazırlanmasında da neft məhsullarından istifadə olunur. Neftin böyük hissəsi boru, qatar və gəmilərlə başqa ölkələrə göndərilir. Ölkəmizdə qaz, qızıl, gümüş, mis, dəmir və başqa təbii sərvətlər də var.

1. Nə üçün Azərbaycanı «Neft ölkəsi» adlandırırlar?
2. Nəyə görə neftə «qara qızıl» deyirlər?
3. Ölkəmizin daha hansı təbii sərvətləri var?

B Müəllimimiz deyir ki, Vətənimizin ən böyük təbii sərvətləri onun bərəkətli torpaqları, təmiz havası və suyudur. Yurdumuzda hər cür meyvə-tərəvəz yetişdirilir. Ucsuz-bucaqsız tarlalarımızda taxıl, pambıq becərilir. Yaylaqlarımızda, qışlaqlarımızda çoxlu qoyun-quzu, mal-qara saxlanılır. Meşələrimizdə, çöllərimizdə cürbəcür bitkilər bitir, çoxlu heyvanlar və quşlar yaşayır. Doğma Xəzərin sularında qiymətli balıqlar var. Təbiət bizə öz sərvətlərini təmənnəsiz verir. Ona görə də **hamımız yurdumuzu sevməli, onun ağaclarını, kollarını, güllərini, çiçəklərini, quşlarını, heyvanlarını qorumalıyıq!**

1. Yurdumuzun ən böyük sərvətləri hansılardır?
2. Yaşadığınız yerdə hansı bitkilər becərilir?

C Dərs ili sona çatır. Qabaqdan ilin ən isti fəslə olan yay gəlir. İyun, iyul, avqust yay aylarıdır. Bir neçə gündən sonra bütün şagirdlər yay tətlinə istirahətə çıxacaqlar. Vətənimizin çoxlu gözəl istirahət yerləri var. Sınıf yoldaşlarının bəziləri tətillərini Nabrandə, bəziləri Altağacda keçirəcəklər. Kənddə yaşayan qohumlarının yanına getmək istəyənlər də var. Mən tətlimi bacımla birlikdə Hacıkənddə əmimgildə keçirəcəyəm. Təbiətin qoynunda dincəlib, təmiz hava almaqdan, sərin bulaq suyu içməkdən, çiçəklərin ətrini duymaqdan gözəl nə ola bilər!

- Yadda saxlayın** Tanımadığınız bitkilərin meyvələrini yeməyin!
Tanımadığınız cücülərə toxunmayın!

MÜNDƏRİCAT

I bölüm. MƏKTƏBƏ BAŞLARKƏN

1-ci dərs. Bilik günü. Məktəblə tanışlıq	6
2-ci dərs. Məktəbə getmək, məktəbdən qayıtmaq	11
3-cü dərs. Məktəbdə davranış qaydaları	14
4-cü dərs. Bədənimiz. Sağlamlığımız	17
5-ci dərs. Sınıf nümayəndəsinin seçilməsi	21
6-cı dərs. Mən və biz	24
7-ci dərs. Vətənimiz, paytaxtımız	27
8-ci dərs. Bayrağımız, himnimiz	30

II bölüm. VARLIQLAR: CANLILAR VƏ CANSIZLAR

9-cu dərs. Ətrafımızdakı varlıqlar	34
10-cu dərs. Ev heyvanları və quşları	37
11-ci dərs. Bitkilər və onların orqanları	40
12-ci dərs. Bitkilərin faydası	43
13-cü dərs. Ayağımızın altındakı Yer, başımızın üstündəki Gök	46
14-cü dərs. Fəsilər. Payız	49
15-ci dərs. Su. İcməli və çirkli sular	52
16-cı dərs. Suda yaşayan canlılar	55

III bölüm. TƏBİƏT HADİSƏLƏRİ

17-ci dərs. Gündüz və gecə	60
18-ci dərs. Külək necə əmələ gəlir?	63
19-cu dərs. Niyə yağış yağır?	66
20-ci dərs. Dolu və qar	68
21-ci dərs. Qəy	71
22-ci dərs. İldırım və göy qurşağı	74
23-cü dərs. Zəlzələ. Zəlzələ zamanı nə etməli?	77
24-cü dərs. Çaylar necə əmələ gəlir və axıb hara gedir?	80
25-ci dərs. Təbiət və ekologiya	82
26-cı dərs. Yaz. Novruz bayramı	84

IV bölüm. BİLİK VƏ İNSAN ƏMƏYİ

27-ci dərs. Yaşayış məntəqələri. Kənd və şəhər	88
28-ci dərs. Yollar və körpülər	90
29-cu dərs. Nəqliyyat vasitələri	92
30-cu dərs. Elektrik. Elektrik olmasa, nə baş verər?	95
31-ci dərs. Bütün peşələr lazımdır	98
32-ci dərs. Vətənimizin təbii sərvətləri. Yay	101

HƏYAT BİLGİSİ

Ümumtəhsil məktəblərinin I-ci sinfi üçün

Bəzi rəsmlərin müəllifi C.Dərbəndidir.

Çapı imzalanış: 10.08.2006. Formatı 60×84 ¹/₈. Ofset kağızı № 1.

«Osmanlı Yayınları» Nəşriyyat Evi.
AZ1009. Bakı, S.Rəhimov küç., 108.

2006
1300

Az 2006
1300

234